

1879 TARİHLİ CEZA MUHAKEMESİ KANUNU (USUL-İ MUHÂKEMÂT-I CEZÂİYYE KANUN-I MUVAKKATİ) ÜZERİNE BİR İNCELEME

A STUDY ON THE 1879 CODE OF CRIMINAL PROCEDURE

Hakemli Makale

Faruk Y. TURİNAY*

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	171
I. KANUNLAŞMA SÜRECİ, UYGULAMA VE KANUNUN ÖNEMİ	172
A. Tarihi-Hukuki Arka Plan.....	172
B. Mehaz Kanun: 1808 Tarihli Fransız Ceza Muhakemesi Kanunu	177
1. İki Kanunun Genel Hatlarıyla Karşılaştırılması	177
2. 1808 Tarihli Fransız Ceza Muhakemesi Kanunu'nun Özellikleri.....	179
C. Kanunun Hazırlanması, Kabulü ve Uygulanması.....	184
D. Kanunun Ceza Muhakemesi Hukuku Bakımından Önemi.....	193
II. KANUNUN ÖZELLİKLERİ, İÇERİĞİ VE CEZA MUHAKEMESİ SİSTEMİ	194
A. Kanunun Sistematiği ve Genel Olarak İçeriği	194
B. Kanunun Osmanlı-Türk Ceza Muhakemesi Hukukuna Getirdiği Bazı Esaslı Yenilikler.....	201
1. Savcılık Kurumu.....	201
2. Sorgu Hâkimliği	207
3. Kanun Yolları.....	209
4. Kanun Önünde Cinsiyet Eşitliği	213
5. Ceza Mahkemeleri.....	214
C. Kanunun Esas Aldığı Ceza Muhakemesi Hukuku Sistemi.....	218

DOI :10.32957/hacettepehdf.887792

Makalenin Geliş Tarihi: 22.02.2021

Makalenin Kabul Tarihi: 15.05.2021

* Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku Anabilim Dalı.

E-posta: faruk.turinay@kocaeli.edu.tr

ORCID: 0000-0003-2427-2062

Çalışmada araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

1. Genel Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku Sistemleri.....	218
2. Klasik Dönem Osmanlı Hukukundaki Sistem.....	218
3. 1879 Tarihli Ceza Muhakemesi Kanunu'nda Benimsenen Sistem	221
SONUÇ	224
KAYNAKÇA.....	225

ÖZ

1879 tarihli Ceza Muhakemesi Kanunu (Usul-i Muhâkemât-ı Cezâiyye Kanun-ı Muvakkati), Osmanlı döneminde kabul edilmekle birlikte Cumhuriyet döneminde de uygulanmış olan, Türkiye'nin ilk ceza muhakemesi kanunudur. 1808 tarihli Fransız Ceza Muhakemesi Kanunu esas alınarak hazırlanan kanun, bir başlangıç bölümünün yanı sıra iki kitaptan oluşmaktadır. Bu çalışmanın birinci kısmında, 1879 tarihli Ceza Muhakemesi Kanunu'nun kanunlaşma sürecinin tarihi ve hukuki arka planı, mehzaz 1808 tarihli Fransız Ceza Muhakemesi Kanunu'nun özellikleri, iki kanunun karşılaştırılması ve 1879 tarihli kanunun ceza muhakemesi hukuku tarihi bakımından önemi ele alınmaktadır. İkinci kısımda ise kanunun sistematiği ve kapsamı, Kanunun Osmanlı-Türk ceza muhakemesi hukukuna getirdiği savcılık, sorgu hâkimliği, kanun yolları, ceza mahkemeleri gibi bazı esaslı yenilikler ile benimsediği ceza muhakemesi hukuku sistemi incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: 1879 tarihli Ceza Muhakemesi Kanunu, 1808 tarihli Fransız Ceza Muhakemesi Kanunu, ceza muhakemesi hukuku sistemleri, kanunlaştırma, resepsiyon.

ABSTRACT

The 1879 Code of Criminal Procedure (Usul-i Muhâkemât-ı Cezâiyye Kanun-ı Muvakkati) is the first criminal procedure code in Turkey; although it has been enacted in the Ottoman period, it has been applied in the Republican era, too. The Code, which based on French Code of Criminal Procedure of 1808, is composed of a preamble and two parts. The first chapter of this study surveys the legal and historical background of the codification process of The 1879 Code of Criminal Procedure, the characteristics of The French Code of Criminal Procedure of 1808, the comparison of the codes, the significance of the 1879 Code. The second chapter examines the schema and scope of the Code, various essential changes brought in the criminal procedure law by the Code such as public prosecutor, investigating magistrate, legal remedies, criminal courts, and the system of criminal procedure of the Code.

Keywords: The 1879 Code of Criminal Procedure, French Code of Criminal Procedure of 1808, systems of criminal procedure, codification, reception.

GİRİŞ

1879 yılında Türkiye’de ilk ceza muhakemesi kanunu kabul edilmiş ve yürürlüğe girmiştir. Bu kanun sadece İmparatorluk döneminde değil, Cumhuriyet döneminde de uygulanmış; ancak 1929 yılında yerini 1412 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu’na bırakarak yürürlükten kaldırılmıştır. Dolayısıyla 1879 tarihli kanun, Türk ceza muhakemesi hukukunun en önemli tarihsel kaynakları arasında yer almaktadır.

Özgün adıyla Usul-i Muhâkemât-ı Cezâiyye Kanun-ı Muvakkati, Osmanlı Devleti’nin klasik dönemindeki kanunnamelerine hiç benzememektedir. Bu kanun, modern Avrupa hukukuna özgü bir kanunlaştırma tekniğiyle, 1808 Fransız Ceza Muhakemesi Kanunu esas alınarak hazırlanmış, genel, düzenli ve sistematik bir yasadır. Bu bakımdan, kanun, diğer modern kanunlarla ve özellikle Avrupa ülkelerinin aynı dönemdeki ceza muhakemesi kanunlarıyla karşılaştırılabilir niteliktedir.

Öte yandan 1879 tarihli Ceza Muhakemesi Kanunu, pek çok açıdan ceza muhakemesi hukuku tarihimizde bir başlangıç noktasıdır. Bu kanunla Türkiye’de ilk defa ceza muhakemesi hukuku genel ve kapsamlı bir yasal çerçeveye kavuşmuş; dahası, modern ceza muhakemesi kanunlarına egemen olan işbirliği sistemini benimsemiştir. Yine bu kanunla ilk defa soruşturma ve kovuşturma evreleri birbirinden belirgin biçimde ayrılmış; savcılık, sorgu hâkimliği, kanun yolları gibi temel kurumlar oluşturulmuş; ceza mahkemelerinin yargılama usulleri ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.

Bu çalışmada öncelikle düzenlemenin kanunlaşma süreci ele alınacaktır. Tanzimat Dönemi’ne dayanan tarihi ve hukuki arka plan, mehzaz 1808 tarihli Fransız Ceza Muhakemesi Kanunu’nun özellikleri, resepsiyon faaliyeti, kanunun hazırlanması, kabulü ve uygulamasının açıklığa kavuşturulmasıyla hem kanunun son halini ne şekilde aldığı, hem de tarihi-hukuki önemi anlaşılacaktır. İkinci bölümde ise kanunun

sistematığı ve genel olarak içeriği, kanunun Osmanlı-Türk ceza muhakemesi hukukuna getirdiği sistem, bazı önemli kurumlar, kurallar ve yenilikler ele alınacaktır.

I. KANUNLAŞMA SÜRECİ, UYGULAMA VE KANUNUN ÖNEMİ

A. Tarihi-Hukuki Arka Plan

Usul-i Muhâkemât-ı Cezâiyye Kanun-ı Muvakkati'nin¹ kanunlaşma sürecini Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılda gerçekleştirdiği bilinçli, kapsamlı ve daimi nitelikte bir modernleşme çabasının² ürünü olan Tanzimat'tan bağımsız düşünmek mümkün değildir. 3 Kasım 1839'da ilan edilen ve aslında Osmanlı Devleti'ndeki klasik adaletname geleneğinin bir parçası olmakla birlikte yeni olarak teb'anın tamamına eşitlikçi bir adalet vaadinde bulunan³ Gülhane Hatt-ı Hümayûnu (Tanzimat Fermanı) ile başlayan reform hareketleri içinde, bilhassa hukuk alanında gerçekleştirilen yeniliklerin özel bir yerinin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır⁴. Tanzimat Dönemi, Türkiye'de

¹ Kanunla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Yorgaki / Talât, **Usûl-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanun-u Muvakkati'nin Şerhidir**, yayıncı yok, İstanbul, 1301 (1883 ya da 1884); Yorgaki, **Usûl-i Cezaiye: Amelî ve Nazarî**, Mahmut Bey Matbaası, Dersaadet (İstanbul), 1324-1327 (1908, 1909-1911 ya da 1912); Kevakibzade Abdülhalik Mithat, **Usûl-i Muhakemat-ı Cezaiye Şerhi**, 1323-1324 (1905, 1906 ya da 1907); **Usûl-i muhakemat-ı cezaiye kanun-ı muvakkati: 1 Haziran 338 tarihine kadar kâffe tâdilât ve müzeyyelâtı muhtevidir**, Matbaa ve Kütüphane-yi Cihan, İstanbul, 1338 (1922); Ali Şahbaz Efendi, **Usûl-i Cezaiye**, Matbaa-yı Âmire, İstanbul, 1310 (1892), özgün tam metni: <https://catalog.hathitrust.org/Record/008955645>, (erişim tarihi 03.02.2021); Wilhelm Padel, **Die ottomanische Strafprozeßordnung: veröffentlicht auf Jrade vom 5 Redscheb 1296 (25. Juni 1879)**, (Sammlung außerdeutscher Strafgesetzbücher in deutscher Übersetzung, Sayı: 21), Guttentag, Berlin, 1905, <https://books.google.com/>, (erişim tarihi 06.02.2021). Padel'in eseri, Kanun'un Almanca çevirisini içermektedir. Kanunun Fransızca çevirisinin mehzaz 1808 tarihli Fransız Ceza Muhakemesi Kanunu'yla (ilgili madde numarasıyla sınırlı olarak) karşılaştırmalı metni için bkz: YOUNG, George, **Corps de droit ottoman: Recueil des Codes, Lois, Règlements, Ordonnances et Actes les plus importants du Droit Intérieur, et d'Études sur le Droit Coutumier de l'Empire Ottoman**, Vol. VII, Clarendon Press, Oxford, 1906, ss. 226-300, <https://archive.org/details/corpsdedroitott03youngooq/mode/2up>, (erişim tarihi 30.5.2021).

² Tanzimat'ın başlıca mimarlarından Mustafa Reşit Paşa'nın Hariciye Nazırı iken İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Palmerston'a, Gülhane Hatt-ı Hümayûnu'nun ilanından sadece üç ay önce, 12 Ağustos 1839 tarihinde verdiği muhtırada, yapılması planlanan reformun amacını "*systeme immuablement établi*" (değişmez bir sistem kurulması) olarak ifade etmesi bu açıdan anlamlıdır. BERKES, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, 30. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2020, s. 213.

³ ORTAYLI, İlber, **Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi**, 7. Baskı, Cedit Neşriyat, Ankara, 2020, s. 401-402.

⁴ Bkz: VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet, "Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat", **Tanzimat I**, Maarif Vekaleti, İstanbul, 1940, (s. 139-209).

Batılı anlamda kanunlaştırma faaliyetlerinin başladığı dönemdir⁵. Tanzimat'la birlikte Osmanlı Devleti, çağın ve devletin mevcut yapısının yarattığı ihtiyaçlardan dolayı, kanuna dayalı bir sistem kurmak için “standart ve derlenmiş” bir düzenlemeler bütünü kanunlaştırmıştır⁶. Tanzimat'ın “sürekli bir yasama ve reform dönemi”⁷ olarak tarif edilmesinin yanı sıra kodifikasyon faaliyetinin her dine mensup teb'aya hitap eden laik eğilimi⁸ bu açıdan kaydadeğerdir. Tanzimat'ın en önemli faaliyetinin ve “çağdaşlaşma sürecinin özü”nün kanunlaştırma olduğu, Batılı anlamda ve biçimde “code” (kanun) geleneği olmayan eski Osmanlı hukuk düzeninin biçimsel eğiliminin kanunlaştırmalar yoluyla ortadan kaldırıldığı dahi söylenebilir⁹. Bu itibarla, Tanzimat Dönemi ve genel olarak Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılı, özü itibariyle, “hukuk devleti”nin bir önceki adımı olarak görülebilecek modern bir “kanun devleti” yaratma sürecidir.

Hem genel olarak hukuk sistemi, hem de cezai adalet sistemi bakımından, şeriat ve nizamiye mahkemelerinin eş zamanlı olarak görev yapmasının yarattığı düalist yargısal yapıya rağmen, “siyaseten katl” cezasının kaldırıldığı, ölüm cezasının adi suçlarla sınırlandırıldığı, işkencenin dışlandığı, kanunun üstünlüğünün kabul edildiği ve Romanizasyon süreciyle Avrupa hukuk sisteminin benimsendiği bu dönemin sonunda Osmanlı Devleti, bir “kanun devleti” (*Polizeistaat*) haline gelmiştir¹⁰.

Tanzimat ve sonrasındaki dönemin klasik dönemden ayrıldığı noktalardan biri, Tanzimat ve sonrasında, spesifik ihtiyaçlarla sınırlı, dar kapsamlı düzenlemeler yerine bir hukuk dalını mümkün olduğunca bir bütün olarak düzenleme tutumudur¹¹. Bu bağlamda Tanzimat Dönemi ve devamındaki reformlar ve hukuki gelişmeler, ceza ve

⁵ GAYRETLİ, Mehmet, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kanunlaştırma Çalışmaları**, Nizamiye Akademi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 146.

⁶ ORTAYLI, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Hil Yayınları, İstanbul, 1983, s. 129.

⁷ SHAW, Stanford J. / SHAW, Ezel Kural, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, Cilt II, (Çev. Mehmet Harmancı), 3. Baskı, E Yayınları, İstanbul, 2000, s. 86.

⁸ ORTAYLI, **Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi**, 2020, s. 412.

⁹ BERKES, 2020, s. 220-221.

¹⁰ ORTAYLI, İlber, **Avrupa ve Biz**, 18. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, s. 88-89.

¹¹ AKGÜNDÜZ, Said Nuri, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulaması**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2017, s. 76.

ceza muhakemesi hukuku açısından ele alındığında¹² dahi içtihatlar manzumesi olarak değil, bir kanunlar dizisi olarak somutlaşmaktadır. 1256/1840 tarihli Ceza Kanunnamesi, 1267/1851 tarihli Kanun-u Cedid (Kanun-u Ceza), 1274/1858 tarihli Ceza Kanunnamesi, esas olarak özel hukuka ilişkin olmakla birlikte yargılama kurallarını da düzenlemesi itibarıyla ceza muhakemesi hukukunu ilgilendiren¹³ ve usul hukukuna ilişkin kitapları 1876'da yürürlüğe giren Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye¹⁴ ile bu çalışmanın konusu olan 1296/1879 tarihli Usul-i Muhâkemât-ı Cezâiyye Kanun-ı Muvakkati sözü edilen kanunlar silsilesinin birer halkasıdır¹⁵.

“Kanun devleti” yaratma süreci, genel olarak, 1839'da Tanzimat Fermanı ile başlamıştır. Tanzimat hukuk reformunun ilk ürünü 1256/1840 Ceza Kanunnamesi'dir¹⁶. Fermanın ilanından sadece yedi ay sonra, 3 Mayıs 1840'ta kabul edilen ilk kanunun bir ceza kanunu olması¹⁷, modernleşme ile ceza hukuku reformunun yakın ilişkisini göstermesi bakımından dikkate değerdir¹⁸. 26 Eylül 1854'te, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı

¹² Bu konuda bkz: TANER, Tahir, “Tanzimat Devrinde Ceza Hukuku”, **Tanzimat I**, Maarif Vekaleti, İstanbul, 1940, (s. 221-232).

¹³ YURTCAN, Erdener, **Ceza Yargılaması Hukuku**, 16. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2019, s. 82. Gerçekten Mecelle'nin usule ilişkin hükümleri ceza mahkemelerini de kapsayan nizamiye mahkemelerinde uygulanmıştır. İncelemeye konu 1879 Ceza Muhakemesi Kanunu'nun kabulünden sonra dahi bir “genel kanun” olarak dikkate alınmıştır. GAYRETLİ, **2015**, s. 288-289.

¹⁴ GAYRETLİ, **2015**, s. 348, s. 210-224. Yargılama usulü kuralları Mecelle'nin davanın açılması ve görülmesine ilişkin “Kitâbü'd Da'vâ” (14. Kitap), delillere ve yemine ilişkin “Kitâbü'l Beyyinât ve't-Tahlîf” (15. Kitap), yargılama ve hükme ilişkin “Kitâbü'l-Kazâ” (16. Kitap) adlı kitaplarında düzenlenmiştir. ŞİMŞİRGİL, Ahmet / EKİNCİ, Ekrem Buğra, **Ahmet Cevdet Paşa ve Mecelle'den Düsturlar**, 8. Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2018, s. 92-93.

¹⁵ Kanunlaştırma girişimlerinin başarıyla sonuçlanmayan bazı örnekleri de bulunmaktadır. 1858 tarihli Ceza Kanunnamesi'nin eksikliklerini gidermeye yönelik olarak hazırlanan, 1889 tarihli İtalyan Ceza Kanunu'nun çevirisi mahiyetindeki 1910 tarihli Ceza Kanunu Lâyihası bunlardan biridir. AKGÜNDÜZ, **2017**, s. 90.

¹⁶ GAYRETLİ, **2015**, s. 149.

¹⁷ ÜÇÖK, Coşkun / MUMCU, Ahmet / BOZKURT, Gülnihâl, **Türk Hukuk Tarihi**, 22. Baskı, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2020, s. 317. 1840 Ceza Kanunnamesi, aynı zamanda şeriat hukukunun modernleşirmesi yönündeki ilk teşebbüs olup; kamu hukukunda şer'i hukuk ve teşkilattan ilk sapma, ceza hukuku alanında bu kanunla somutlaşmıştır. ORTAYLI, **1983**, s. 131; BERKES, **2020**, s. 222.

¹⁸ Ancak ilk yasal düzenlemenin ceza hukukuna ilişkin olmasının nedenleri olarak padişahın şer'i hukukun dışında, ceza hukuku alanında örfi hukuka dayalı düzenleme yetkisinin kabul edilegelmesi, suç ve cezada kanuniliğe duyulan ihtiyaç ve II. Mahmud döneminde memur ve ulema sınıflarına özgü bir ceza kanununun kabul edilmiş olmasının gösterildiği görülmektedir. ÜÇÖK / MUMCU / BOZKURT, **2020**, s. 317. Kanaatimizce, ceza hukukunun bireyin devlet karşısındaki konumunu doğrudan ve kişi hürriyeti bağlamında derinden ilgilendiren yapısı, modernleşme kararı ve olgusu ile

Adliye'nin¹⁹ yetkilerinin bir bölümünü üstlenmesi suretiyle yasama fonksiyonu ile donatılan Meclis-i Âlî-i Tanzimat'ın²⁰ kurularak reform kanunlarını hazırlamakla görevlendirilmesi²¹ ve 1856 tarihinde ilan edilen Islahat Fermanı ile kodifikasyon süreci ivme kazanmıştır. 1274/1858 yılında kabul edilen ve hukuk düzenimize “modern anlamda ceza hukuku”nu getiren²² Ceza Kanunnamesi bunun açık bir göstergesidir. 1876'da kabul edilen Osmanlı Anayasası olan Kanun-u Esasî ise I. Meşrutiyet olarak adlandırılan yeni bir dönemi başlatmıştır. Ancak, Osmanlı Devleti'nde kabul edilen, modern anlamda ilk ceza muhakemesi kanunu olan Usul-i Muhâkemât-ı Cezâiyye Kanun-ı Muvakkati'ni sadece Tanzimat'tan sonraki dönemin²³, I. Meşrutiyet döneminin değil; bir bütün olarak XIX. yüzyılda hayata geçirilen Osmanlı modernleşmesinin en önemli adımlarından biri olarak değerlendirmek uygun olacaktır.

Muhakeme hukukuna ilişkin kanunlaştırmalar genel olarak incelendiğinde, sırasıyla 1275/1859 Dersaadet'te Ceraimin Mahall-i Muhakemesiyle Usul-i Muhakemeye Dair Tertib Olunmuş Nizam-ı Muvakkat, 1278/1861 Usul-i Muhakeme-i Ticaret Nizamnamesi, 1296/1879 Usul-i Muhâkemât-ı Hukukiyye Kanun-ı Muvakkati, incelemeye konu olan 1296/1879 Usul-i Muhâkemât-ı Cezâiyye Kanun-ı Muvakkati ve

öncelikle ceza hukuku alanında gerçekleştirilen kodifikasyon faaliyetleri arasındaki bağın asıl dayanağıdır.

¹⁹ Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye, esasen II. Mahmut tarafından 24 Mart 1838 tarihinde kurulan bir yasama ve danışma meclisidir. 3 Kasım 1839 tarihinde ilan edilen Tanzimat Fermanı'yla bu Meclis'in görev ve yetkileri “yarı-anayasal” hale getirilmiş ve genişletilmiştir. Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye, 26 Eylül 1854'te Meclis-i Âlî-i Tanzimat ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye olarak ikiye ayrılmıştır. 1861 yılında bu iki meclis birleştirilmiştir. Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye, 1868 yılında yeniden ve bu kez nihai olarak, Şura-yı Devlet ve Divan-ı Ahkâm-ı Adliye olarak ikiye ayrılmıştır. Şura-yı Devlet ve Divan-ı Ahkâm-ı Adliye, İlk Osmanlı Parlamentosu olan Meclis-i Umumi'nin kurulduğu 1876 yılına kadar, diğer görevlerinin yanı sıra yasama faaliyetlerinde bulunmuştur. SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, “Divan-ı Hümayun'dan Meclis-i Meb'usan'a Osmanlı İmparatorluğu'nda Yasama”, **Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, (der. H. İnalcık-M. Seyitdanlıoğlu), 9. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, (s. 371-385), s. 378-381.

²⁰ AKYILDIZ, Ali, “Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye” **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/meclis-i-vala-yi-ahkam-i-adliyye>, (erişim tarihi 05.02.2021).

²¹ BERKES, 2020, s. 219.

²² ÜÇÖK / MUMCU / BOZKURT, 2020, s. 318.

²³ BOZKURT, Gülnihâl, **Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi: Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Resepsiyon Süreci (1839-1939)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996, s. 105; AKBULUT, İlhan, **Türk Hukuk Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2018, s. 320.

1336/1917 Usul-i Muhakeme-i Şeriye Kararnamesi'nin kabul edildiği görülmektedir²⁴. Bu düzenlemelerin bir yandan ilgili hukuk alanındaki kanunlaştırmaların yarattığı ihtiyaçtan, bir yandan da yeni yargı düzeninin gereklerinden kaynaklandığı ifade edilebilir²⁵. Gerçekten, 1858 Ceza Kanunnamesi'nden bir yıl sonra çıkarılan 1275/1859 tarihli Nizam-ı Muvakkat, bu nizamnameyi kaleme alan Meclis-i Âlî-i Tanzimat tutanağının da gösterdiği gibi 1858 Ceza Kanunnamesi'nin kabul edilmesinin yarattığı usuli düzenleme ihtiyacı dolayısıyla kabul edilmiştir²⁶.

Muhakeme hukukunda hukuk ve ceza ayrımının ilk olarak 1879'da kabul edilen kanunlarla gerçekleştiği düşünülmektedir²⁷. Ancak bu ayrımın daha önce, 1275/1859 tarihli Nizam-ı Muvakkat'la gerçekleştiği yönünde görüşler vardır²⁸.

Osmanlı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun maddi ceza hukukunu düzenleyen kanunlardan yirmi yılı aşkın bir sürenin ardından, "çok geç" ihdas edildiği 1879 yılı, aynı zamanda medeni usul hukukunun temel *code*'u olan Usul-i Muhakeme-i Hukukiye Kanunu'nun da kabul edildiği yıldır²⁹. Dolayısıyla, Osmanlı usul hukukunun büyük ölçüde bu tarihte tedvin edildiği söylenebilir. Usul hukukunun kodifiye edilmesindeki gecikmenin ceza usulüne has olmadığı, medeni usulü de kapsadığı açıktır³⁰. Eklemek gerekir ki iki usul kanununun bir başka ortak noktası da Fransız mehzalı olmasıdır. Usul-i Muhakeme-i Hukukiye Kanunu'nun 1807 tarihli Fransız Hukuk Muhakemesi Kanunu'na dayandığı bilinmektedir³¹.

Tanzimat Dönemi'ndeki kanunlaştırma faaliyetinin üç temel yöntemi bulunmaktadır: "yürürlükteki dini hukukun modernleştirilmesi", "yabancı kanunların

²⁴ GAYRETLİ, 2015, s. 263-288. Muhakeme hukuku alanında bu denli farklı düzenlemelerin yapılmasının Osmanlı mahkeme teşkilatının parçalı yapısından kaynaklandığı söylenebilir. GAYRETLİ, 2015, s. 264.

²⁵ GAYRETLİ, 2015, s. 262-263.

²⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İ.MMS. Dosya: 14, Gömlek: 588, Tarih: 4 Receb 1275, GAYRETLİ, 2015, s. 263.

²⁷ BOZKURT, 1996, s. 103.

²⁸ GAYRETLİ, 2015, s. 262.

²⁹ ÜÇOK / MUMCU / BOZKURT, 2020, s. 319.

³⁰ Ibid.

³¹ Ibid.

alınması” (resepsiyon) ve karma yöntem³². 1879 tarihli Usul-i Muhâkemât-ı Cezâiyye Kanun-ı Muvakkati, resepsiyon yoluyla kanunlaştırılan düzenlemeler arasında yer almaktadır³³.

B. Mehaz Kanun: 1808 Tarihli Fransız Ceza Muhakemesi Kanunu

1. İki Kanunun Genel Hatlarıyla Karşılaştırılması

Usul-i Muhâkemât-ı Cezâiyye Kanun-ı Muvakkati’nin, büyük ölçüde 1808 tarihli Fransız Ceza Muhakemesi Kanunu’nun³⁴ çevirisi olduğu belirtilmektedir³⁵.

Hemen belirtmek gerekir ki, Kanun, Fransız Ceza Muhakemesi Kanunu’nun bir bütün olarak kelimesi kelimesine çevirisi değildir. Ancak iki kanun büyük ölçüde benzerlik arz etmektedir. Doğrudan çeviri yapılan kısımlar bakımından, çevirinin büyük ölçüde özgün metne sadık kalınarak yapıldığı kaydedilmektedir³⁶.

³² GAYRETLİ, 2015, s. 158-160.

³³ Ibid., s. 159-160.

³⁴ Kanunun tam metni için bkz: Code d’instruction criminelle de 1808, https://ledroitcriminel.fr/la_legislation_criminelle/anciens_textes/code_instruction_criminelle_1808/code_instruction_criminelle_1.htm, (erişim tarihi 14.02.2021).

³⁵ TANER, M. Tahir, **Ceza Muhakemeleri Usulü**, 2. Baskı, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1950, s. 15; KUNTER, Nurullah, **Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku**, 6. Baskı, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1978, s. 391-392; TOSUN, Öztekin, **Türk Suç Muhakemesi Hukuku Dersleri**, Cilt I (Genel Kısım), 4. Baskı, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1984, s. 89; CENTEL, Nur / ZAFER, Hamide, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 19. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2020, s. 27; BOZKURT, 1996, s. 105; AKBULUT, 2018, s. 320; BAYINDIR, Abdulaziz, **İslam Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)**, Süleymaniye Vakfi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 71. Ahmet Cevdet Paşa süreci şu şekilde anlatmaktadır: “*Said Paşa kemal-i sürat ve isticlal ile müdde-i umumi sınıfını açıp her vilâyete adliye müfettişi tayin ettirip mezkûr Kanunnâmeleri Fransızcadan tercüme ettirip ve Fransa’da meriyyülicra olan harç tarifesine tevfikân bir de tarîfe kaleme aldırıp cümlesini de bir defada mevkii icraya vazı edivermişti*”, Cevdet Paşa, Tezâkir, IV, haz. Cavid Baysun, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1967, s. 194-195’ten aktaran GAYRETLİ, 2015, s. 285.

³⁶ YOUNG, George, **Corps de droit ottoman: Recueil des Codes, Lois, Règlements, Ordonnances et Actes les plus importants du Droit Intérieur, et d’Études sur le Droit Coutumier de l’Empire Ottoman**, Vol. VII, Clarendon Press, Oxford, 1906, s. 226, <https://archive.org/details/corpsdroitott03youngoo/page/n232/mode/2up>, (erişim tarihi 30.5.2021).

1879 tarihli kanun ile mehazi olan 1808 Fransız Ceza Muhakemesi Kanunu³⁷ karşılaştırıldığında, iki kanunun sistematığının büyük ölçüde benzeştiği görülmektedir. 1808 Fransız Ceza Muhakemesi Kanunu da başlangıç hükümleri (*dispositions préliminaires*) ile başlamakta olup yedi madde içermektedir³⁸. Her iki kanun da iki kitaptan (*livre*) oluşmaktadır³⁹. Bu kitapların adları dahi neredeyse aynıdır⁴⁰. Osmanlı düzenlemesindeki birinci kitap m. 8-131 arasında⁴¹; Fransız düzenlemesindeki birinci kitap m. 8-136 arasında⁴² olup bu kitapların madde sayısı görüldüğü gibi oldukça yakındır. Ayrıca her iki kanunun diğer alt başlıkları arasında da geniş ölçüde bir benzerlik olduğu açıktır.

Yalnız bu kanunların ikinci kitaplarında Osmanlı düzenlemesi 132 ilâ 487. maddeleri⁴³, Fransız düzenlemesi 137 ilâ 643. maddeleri⁴⁴ kapsamaktadır. İkinci kitaplar açısından, örneğin Fransız düzenlemesinde yer alan altıncı *titre*'inin ("*des cours spéciales*") Osmanlı düzenlemesinde bulunmadığı görülmektedir. Öte yandan Fransız düzenlemesinin bazı kısımlarındaki birtakım hükümlerin Osmanlı düzenlemesinde yer almadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, kanunların ikinci kitapları açısından göz ardı edilemeyecek bir fark vardır. Bununla beraber Osmanlı düzenlemesine alınan büyük bölümünün benzerlik arz ettiğini de belirtmek gerekir.

³⁷ Code d'instruction criminelle de 1808, (texte publié dans « Le moniteur universel ») <https://ledroitcriminel.fr/la-legislation-criminelle/anciens-textes/code-instruction-criminelle-1808/code-instruction-criminelle-1.htm>, (erişim tarihi 14.02.2021).

³⁸ Ibid.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Birinci Kitap: "*Zabita-i Adliye ve Onun Memurin-i İcraiyesine Dairdir*" / "*De la police judiciaire et des officiers qui l'exercent*", İkinci Kitap: "*Muhakemat*" / "*De la justice*". GÖKCEN, Ahmet, "1296 (1879) Tarihli Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanun-ı Muvakkatı", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Yıl: 1994, Cilt: 4, Sayı: 1-2, (s. 203-288), s. 204; Code d'instruction criminelle de 1808, (texte publié dans « Le moniteur universel »), <https://ledroitcriminel.fr/la-legislation-criminelle/anciens-textes/code-instruction-criminelle-1808/code-instruction-criminelle-1.htm>, (erişim tarihi 14.02.2021).

⁴¹ Bkz: GÖKCEN, 1994, s. 204-226.

⁴² Bkz: Code d'instruction criminelle de 1808, (texte publié dans « Le moniteur universel »), <https://ledroitcriminel.fr/la-legislation-criminelle/anciens-textes/code-instruction-criminelle-1808/code-instruction-criminelle-1.htm>, (erişim tarihi 14.02.2021).

⁴³ Bkz: GÖKCEN, 1994, s. 226-288.

⁴⁴ Bkz: Code d'instruction criminelle de 1808, (texte publié dans « Le moniteur universel »), <https://ledroitcriminel.fr/la-legislation-criminelle/anciens-textes/code-instruction-criminelle-1808/code-instruction-criminelle-1.htm>, (erişim tarihi 14.02.2021).

Sonuç olarak, iki kanun gerek sistematik gerekse hükümleri açısından büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Belli ölçüde kısaltılmış olmakla birlikte, 1879 tarihli Ceza Muhakemesi Kanunu'nun, kaynağını 1808 Fransız Ceza Muhakemesi Kanunu'ndan aldığı aşikardır.

2. 1808 Tarihli Fransız Ceza Muhakemesi Kanunu'nun Özellikleri

1879 tarihli Ceza Muhakemesi Kanunu'nun başlıca kaynağı olması itibariyle söz konusu Fransız düzenlemesine genel hatlarıyla değinmekte fayda vardır.

1808 Fransız Ceza Muhakemesi Kanunu Napolyon kanunlarından⁴⁵. Bu bağlamda, Napolyon'un eseri olan kanunların ortak özellikleri arasında yer alan uzlaşma ya da bağdaştırma sistemini benimseme eğiliminin bu kanun için de geçerli olduğunu peşinen belirtmek gerekir⁴⁶. Kanun, XIX. yüzyılın başında, Fransa'da gerçekleştirilen kapsamlı bir ceza hukuku reformunun sonucu olup 1810 tarihli Fransız Ceza Kanunu (*Code pénal*) ile birlikte uygulanmaya başlanmıştır⁴⁷.

16 Aralık 1808 tarihinde ısdar ve ilan edilip 1 Ocak 1811 tarihinde yürürlüğe giren, ileride pek çok ülke için kaynak teşkil edecek olan⁴⁸ 1808 Fransız Ceza Muhakemesi Kanunu (*Code d'instruction criminelle*⁴⁹), Fransa'da, yaklaşık yüz elli sene boyunca uygulandıktan sonra yerini 2 Mart 1959'dan bu yana yürürlükte olan Ceza Muhakemesi Kanunu'na bırakmıştır⁵⁰.

⁴⁵ MOROZ, Xavier, "Les initiatives procédurales des parquets au XIXème siècle", **Archives de politique criminelle**, 2003/1, n° 25, (s. 85-100). <https://www.cairn.info/revue-archives-de-politique-criminelle-2003-1-page-85.htm>, (erişim tarihi 14.02.2021); TOSUN, **1984**, s. 89.

⁴⁶ BORRICAND, Jacques / SIMON, Anne-Marie, **Droit pénal - Procédure pénale**, 8e édition, Éditions Dalloz, Paris, 2013, s. 255.

⁴⁷ BOULOC, Bernard, **Procédure pénale**, 23e édition, Éditions Dalloz, Paris, 2012, s. 64.

⁴⁸ LARGUIER, Jean / CONTE, Philippe, **Procédure pénale**, 23e édition, Éditions Dalloz, Paris, 2014, s. 4.

⁴⁹ Kanunun özgün adı olan "*Code d'instruction criminelle*", esasen Ceza/Suç Soruşturması Kanunu anlamına gelmektedir. Ancak bu çalışmada terminolojik birliği sağlamak için Ceza Muhakemesi Kanunu olarak anılmıştır.

⁵⁰ MOROZ, "Les initiatives procédurales des parquets au XIXème siècle"; BORRICAND / SIMON, **2013**, s. 255.

Kanunu hazırlayanlar, Eski Rejim (*Ancien Régime*) döneminde benimsenen tahkik sistemi ile 1789-1804 dönemindeki hukuk düzeninde (“*Droit intermédiaire*”) etkili olan itham sistemi arasında bir tercih yapmak durumunda kalmıştır⁵¹. Ancak benimsenen çözüm, genel hatlarıyla, yargılama öncesindeki evrenin tamamında tahkik sisteminin, yargılama usulünde ise itham sisteminin esas alınması şeklinde tezahür etmiştir⁵².

1808 Fransız Ceza Muhakemesi Kanunu, bir yandan kovuşturmada itham sisteminin (“*système accusatoire*”) alenilik, sözlülük, çelişme, vicdani delil⁵³ gibi belirli ilkelerini⁵⁴; diğer yandan ise soruşturmada tahkik sisteminin (“*système inquisitoire*”) dava açılmasında savcının rolü, delil araştırmasında sorgu hakiminin rolü gibi birtakım özelliklerini benimsemiştir⁵⁵. Kanunun tahkik sisteminden alıp yargılama öncesindeki evrede tanıdığı ilkeler ve kurumlar arasında ayrıca yazılılık, gizlilik, çelişmesiz soruşturma usulü ile sulh ceza hakimliği ve ağır cezayı gerektiren suçlar bakımından itham heyeti de bulunmaktadır⁵⁶. Davanın esasına karar vermek hususunda yetkili olan jüri ile istinaf kanun yoluna başvurma hakkını⁵⁷ ise kanuna itham sisteminin etkisiyle gelen kurumların arasına eklemekte yarar vardır⁵⁸.

Kanun, hâkimler ve jüriden oluşan ağır ceza mahkemesi⁵⁹ ile jüri benzeri bir usulle değerlendirme yapan vatandaşlardan oluşan⁶⁰ asliye ceza mahkemesi⁶¹ gibi kurumları benimsemesi itibariyle de iki sistemin bir bileşimini gerçekleştirmiştir⁶².

⁵¹ BOULOC, **2012**, s. 65.

⁵² Ibid.

⁵³ “intime conviction”.

⁵⁴ BORRICAND / SIMON, **2013**, s. 255.

⁵⁵ LARGUIER / CONTE, **2014**, s. 4; BOULOC, **2012**, s. 65.

⁵⁶ BORRICAND / SIMON, **2013**, s. 255.

⁵⁷ “droit d’appel”.

⁵⁸ BORRICAND / SIMON, **2013**, s. 255.

⁵⁹ “cour d’assises”.

⁶⁰ LARGUIER / CONTE, **2014**, s. 4.

⁶¹ “tribunal correctionnel”.

⁶² LARGUIER / CONTE, **2014**, s. 4.

Böylece kanunu hazırlayanların ceza muhakemesinde bir uzlaşma sistemini tercih ettiği⁶³, dolayısıyla kanunun da ceza muhakemesi hukuku sistemi olarak karma sisteme (“*systeme mixte*”, işbirliği sistemi) dayandığı söylenebilir⁶⁴. Bu kanunun itham sistemine “yer verdiği” yönünde görüşler de bulunmaktadır⁶⁵. Benimsenen sistem, karma sistem olduğuna göre, itham sisteminin etkisinin belirleyici değil, katkı boyutunda olduğu açıktır.

Kanuna göre, soruşturmanın münhasıran denetimine bırakıldığı, özel olarak görevlendirilmiş bir hakim olan sorgu hakimi⁶⁶, aynı zamanda asliye ceza mahkemesi heyetinin bir parçasıdır⁶⁷. Bu mahkeme, işlendiği iddia edilen suçlar bakımından davanın takip edilip edilmeyeceğine karar vermekte; ayrıca, tahliye taleplerini hükme bağlamaktadır⁶⁸.

Genel olarak, kamu davası, belli bir hiyerarşiye tabi olan savcılık tarafından açılmaktadır⁶⁹. Ancak suçüstü halinde işlenen suçlarda sorgu hâkimi savcının diğer yetkilerinin yanı sıra dava açma yetkisini haizdir⁷⁰. Mağdurun bu konuda adli mekanizmayı harekete geçirmek için başvurma hakkı da mevcuttur⁷¹.

Soruşturma evresinde görevli olan mahkemelerde avukat bulunmamaktadır⁷². Resmi olarak soruşturma işlemlerini takip etmek adli kolluğun görevi olmakla birlikte⁷³ bu husus kanunda düzenlenmemiştir⁷⁴.

⁶³ LEROY, Jacques, **Procédure pénale**, 23e édition, L.G.D.J. (Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence), Paris, 2009, s. 25.

⁶⁴ LARGUIER / CONTE, **2014**, s. 3-4; BORRICAND / SIMON, **2013**, s. 255; SOYASLAN, Doğan, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 7. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2018, s. 75.

⁶⁵ ÖZTÜRK Bahri / TEZCAN Durmuş / ERDEM Mustafa Ruhan, vd., **Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku**, Ed. Bahri Öztürk, 14. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2020, s. 33; ÖZEN, Mustafa, **Ceza Muhakemesi Hukuku Dersleri**, 5. Baskı, Adalet Yayınları, Ankara, 2020, s. 48.

⁶⁶ BOULOC, **2012**, s. 65.

⁶⁷ LEROY, **2009**, s. 26.

⁶⁸ BOULOC, **2012**, s. 65; LEROY, **2009**, s. 26.

⁶⁹ BORRICAND / SIMON, **2013**, s. 255.

⁷⁰ *Code d'instruction criminelle*, m. 59, PRADEL, Jean, **Procédure pénale**, 13e édition, Éditions Cujas, Paris, 2006, s. 27.

⁷¹ BORRICAND / SIMON, **2013**, s. 255.

⁷² LEROY, **2009**, s. 26; BOULOC, **2012**, s. 65;

Ağır cezayı gerektiren suçlarda soruşturma, kökeni 1789-1804 dönemindeki hukuk düzeninde bulunan suçlama jürisine dayanan “itham heyeti” tarafından sonuçlandırılmakta, kovuşturma ise ağır ceza mahkemesi tarafından yapılmaktadır⁷⁵. Yargılama usulü ise yazılı ve gizli olup çelişmesiz usule tabidir⁷⁶. Bununla beraber savcı tarafından bir iddianamenin hazırlanması kabul edilmiştir⁷⁷.

Kanunda, dönemin genel eğilimiyle zıt yönde, siyasi rejimin evrimine bağlı olarak birtakım değişiklikler yapıldığı görülmektedir⁷⁸. 1808 sonrasında ortaya çıkan ilk eğilim, savunma güvencelerinin artırılması doğrultusundadır⁷⁹. Temmuz Monarşisi (1830-1848) dönemindeki nispeten liberal olan eğilim ile Üçüncü Cumhuriyet (1870-1940) döneminin kişi hürriyetlerinin korunması eğilimi, kanundaki değişikliklere yansımıştır⁸⁰. Kanun’da 1897 yılında gerçekleştirilen değişiklik dahi savunma haklarını güçlendirici mahiyettedir⁸¹. Ancak 1935’ten sonraki süreçte, bu konuda aksi yönde daha katı bir eğilim ortaya çıkmış⁸²; savaş dönemlerinde, özellikle de Vichy Fransa’sı (1940-1944) döneminde kanunda kişi hürriyetlerini kısıtlayıcı nitelikte değişiklikler gerçekleştirilmiştir⁸³.

1808 tarihli Fransız Ceza Muhakemesi Kanunu’nun Türkiye’nin ilk ceza muhakemesi kanununa kaynak oluşturduğu açıktır. Ancak Fransız ceza muhakemesi sisteminin savcılık, sorgu hâkimliği gibi başlıca kurumlarını iktibas yoluyla Osmanlı hukukuna taşıyan Kanun, bununla beraber, jüri sistemi gibi önemli bir kurumu

⁷³ BOULOC, 2012, s. 65.

⁷⁴ LEROY, 2009, s. 26;

⁷⁵ BOULOC, 2012, s. 65; LEROY, 2009, s. 26.

⁷⁶ LEROY, 2009, s. 26. 1879 tarihli Ceza Muhakemesi Kanunu, yargılama açısından Fransız düzenlemesinden farklıdır. Çalışmanın ceza muhakemesi sistemine ayrılan kısmında bu durum açıklığa kavuşturulacaktır.

⁷⁷ BOULOC, 2012, s. 65.

⁷⁸ BORRICAND / SIMON, 2013, s. 255.

⁷⁹ LARGUIER / CONTE, 2014, s. 4.

⁸⁰ BORRICAND / SIMON, 2013, s. 255; BOULOC, 2012, s. 67.

⁸¹ LARGUIER / CONTE, 2014, s. 4.

⁸² BOULOC, 2012, s. 69; LARGUIER / CONTE, 2014, s. 4.

⁸³ BORRICAND / SIMON, 2013, s. 255.

düzenleme kapsamı dışında bırakmıştır⁸⁴. Bu bağlamda, mahkumiyet hükmünün verilme şekli ve cezanın tayini gibi çok önemli konularda iki kanunun farklı hükümlere yer verdiği görülmektedir⁸⁵. Fransız düzenlemesinde jüri yöntemiyle yargılama benimsenmiş olup sanığın suçunun sabit görülmesi için jüri üyelerinin üçte ikisinin, cezanın belirlenmesi için ise yarısının oyu gerekirken; Osmanlı düzenlemesinde böyle bir hüküm bulunmamaktadır⁸⁶. Jüri sisteminin neden iktibas edilmediğini izah eden doğrudan bir bilgi ya da kaynağa ulaşılamamıştır. Ancak Fransız düzenlemesindeki jüri sistemini benimsemeyen Osmanlı kanun koyucusunun, aynı zamanda Fransız kanunundaki ağır ceza mahkemelerinin teşekkülüne ilişkin hükümleri de iktibas etmemeyi seçtiği gözlemlenmektedir⁸⁷. Dolayısıyla ceza mahkemelerinin yapısı ve yargılama usulüne ilişkin yapılan tercih ile jüri sisteminin benimsenmemesi yönündeki tercihin birbiriyle bağlantılı olduğu açıktır. Ayrıca, savcılık gibi yeni kurumların, yeni ceza muhakemesi usulünün dahi kabul görmesi hususunda zorlukların bulunduğu⁸⁸ bir durumda; jüri sistemi gibi çok kapsamlı bir organizasyon ve insan kaynağı gerektiren, hâkimin hüküm verme konusundaki otoritesinin azalmasına yol açacağı izlenimi yaratabilecek, karmaşık bir sistemin iktibas edilmemesi olağan görünmektedir.

Öte yandan, 1808 tarihli Fransız Ceza Muhakemesi Kanunu model alınarak hazırlanan tek kanun, 1879 Ceza Muhakemesi Kanunu değildir. Bu kanun Avrupa genelinde, bilhassa İtalya ve Almanya'da ceza muhakemesi sistemine temel oluşturmuştur⁸⁹. Özellikle Alman mevzuatında, 1849 Prusya, 1848 ve 1861 Bayern, 1864 Baden, 1869 Württemberg Ceza Muhakemesi Kanunları'nda; Fransız düzenlemesinin alenilik ve sözlülük ilkeleri, vicdani delil sistemi ve savcılık kurumu açısından belirgin bir etkisinin olduğu bilinmektedir⁹⁰.

⁸⁴ GÖKCEN, Ahmet / BALCI, Murat / ALŞAHİN, M. Emin, vd., **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 3. Baskı, Adalet Yayınları, Ankara, 2018, s. 52.

⁸⁵ BOZKURT, **1996**, s. 105.

⁸⁶ Ibid.

⁸⁷ YOUNG, **1906**, s. 226, <https://archive.org/details/corpsdedroitott03youngooog/page/n232/mode/2up>, (erişim tarihi 30.5.2021).

⁸⁸ Bkz: BOZKURT, **1996**, s. 107.

⁸⁹ GÖKCEN / BALCI / ALŞAHİN vd., **2018**, s. 53.

⁹⁰ ÖZTÜRK / TEZCAN / ERDEM vd., **2020**, s. 33.

C. Kanunun Hazırlanması, Kabulü ve Uygulanması

1879 tarihli Ceza Muhakemesi Kanunu'nun hazırlandığı dönemde, kanun taslağı hazırlama konusunda genel görevli teşkilat, 1868'te Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'den ayrılarak kurulan Şura-yı Devlet'tir⁹¹. Diğer taraftan, bu kanunun yasalaşması, uzun bir süre sürüncemede kalmış; kanunun kabulü, Meclis-i Mebusan'ın kapatılmış olduğu bir dönemde, kanunun kabulünden kısa süre önce göreve gelen Adalet Bakanı'nın inisiyatifıyla gerçekleştirilmiştir. Bu durumda kanunun nihai metninde Şura-yı Devlet'in katkısının ne ölçüde olduğu belirsizdir.

Kanunun hazırlık aşamalarının başlangıç tarihini tespit etmek güç görünmektedir. Cevdet Paşa, *Tezâkir* adlı eserinde “*hayli seneler mukaddem Fransa'nın Usûl-ü Muhâkeme-i Cezâiye'si tercüme olunarak Şûrâ-yı Devlet'te kerrat ile mevki-i müzakereye konulmuş*”⁹² olduğundan söz etmekteyse de çalışmaların ne zaman başladığını belirtmemiştir. Ancak, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'nin yeniden teşkilatlandırıldığı 1862 yılında, geçici bir hükümle, bu kurumun Muhakemat dairesinin ağır suçlara (“cinayet”lere) ilişkin görevlerinin “*hazırlanmak üzere olan 'Muhakemat-ı Cezaiye Kanunnamesi'*”nde düzenleneceği belirtilmiştir⁹³. Yine, aşağıda değinileceği üzere, 1859 tarihli Nizam-ı Muvakkat'a ilişkin Meclis-i Âlî-i Tanzimat'ın mazbatasında, genel bir ceza muhakemesi kanunu hazırlandığına yönelik ifadeler bulunmaktadır⁹⁴. Bu durumda, kanunun hazırlanmasına yönelik çalışmaların başlangıç tarihi, en azından 1859 yılına kadar geri götürülebilir. Sözü edilen kanunname, 1862'de “*hazırlanmak üzere*”, 1859'da ise hazırlanmakta olduğuna göre, uzun süre alacak mahiyetteki bu çalışmaların 1859'dan en az birkaç yıl önce başladığı tahmininde bulunmak mümkündür.

⁹¹ MARDİN, Şerif, **Türk Modernleşmesi**, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 139; GEDİKLİ, Fethi, **Şura-yı Devlet: Belgeler, Biyografik Bilgiler ve Örnek Kararlarıyla**, 2. Baskı, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2018, s. 5-6; AKYILDIZ, Ali, “Şûrâ-yı Devlet”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sura-yi-devlet>, (erişim tarihi 29.05.2021).

⁹² Cevdet Paşa, *Tezâkir*, IV, haz. Cavid Baysun, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1967, s. 194-195'ten aktaran GAYRETLİ, 2015, s. 276.

⁹³ KUNTER, 1978, s. 391.

⁹⁴ GAYRETLİ, 2015, s. 266.

1868’de kurulan Divan-ı Ahkâm-ı Adliye’nin Heyet-i Umumiyesi’nin (Genel Kurul), 1870’te, “*mevaddı cürmiyenin muhakemat ve teferruatına dair nizamâtı mahsusa*”ya yönelik hazırlıkların bitmek üzere olduğunu belirttiği, ancak yine de belli bir süre alacağından “*talimatı muvakkate*” olarak bazı “*tenbihat ve vesaya*”da bulunduğu kaydedilmektedir⁹⁵. Bu şekilde, mevcut kurallar ile geçici hükümler derlenmiş, Kunter’in ifadesiyle “*âdetâ yeni bir kanunun çekirdeği hazırlanmıştır*”⁹⁶.

Sultan II. Abdülhamit’in 1879 tarihindeki reform programının adli işlere ayrılan kısmında eyaletlerde ceza mahkemelerinin hukuk mahkemelerinden ayrılması gibi reformların yanı sıra muhakeme usulü kanununun hazırlanması da bulunmaktadır⁹⁷. Kanunun hazırlanmasının önemli saiklerinden birinin, kişilerin devlet memurlarının ya da başkalarının müdahalesi olmaksızın, adil bir biçimde yargılanabileceği bir düzenin kurulması olduğu söylenebilir⁹⁸.

Dönemin yabancı diplomatlarının ve seyyahlarının raporlarında ve eserlerinde, ceza usul mevzuatındaki yasal düzenlemelerin Avrupa devletlerinin baskısı sonucunda gerçekleştiği yönünde görüşler de bulunmaktadır⁹⁹. Bununla beraber gerçekte durum böyle olmayıp bu alandaki yasal reformların XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin çağdaş bir hukuk düzenine duyduğu ihtiyaçtan kaynaklandığı, dolayısıyla ulusal karakterde bir düzenlemeler bütünü olduğu açıktır¹⁰⁰. Yukarıda sözü edilen II. Abdülhamit’in hazırlattığı 1879 tarihli reform programını da bu durumun bir göstergesi olarak görmek mümkündür.

1879 tarihli Ceza Muhakemesi Kanunu, Hukuk Muhakemesi Kanunu ve Teşkilat-ı Mehakim Kanunu gibi Mehmet Said Paşa’nın (Küçük Said Paşa) Adliye Nazırlığı döneminde¹⁰¹ ve gözetiminde hazırlanmıştır¹⁰².

⁹⁵ KUNTER, 1978, s. 391-392.

⁹⁶ Ibid., s. 392.

⁹⁷ SHAW / SHAW, 2000, s. 301-302.

⁹⁸ Ibid., s. 302.

⁹⁹ ORTAYLI, 1983, s. 131.

¹⁰⁰ Ibid., s. 131.

¹⁰¹ Küçük Said Paşa, Adliye Nazırlığı’na 4 Aralık 1878 tarihinde atanmıştır. GAYRETLİ, 2015, s. 280.

Cevdet Paşa, kanunun kabul edilme sürecini şu şekilde anlatmaktadır:

“...hayli seneler mukaddem Fransa'nın Usûl-ü Muhâkeme-i Cezâiye'si tercüme olunarak Şûrâ-yı Devlet'te kerrat ile mevki-i müzakereye konulmuş ise de Fransa usulünün bizim halimize tevfiği müşkül olduğu alev-husus Fransa'da bu usulün esası menzilesinde bulunan müdde-i umumîler henüz bizde icat olunmamış bulunduğu cihetle tadilat-ı külliyeye mevkuf olduğuna mebni sürüncemede kalmıştı. Said Paşa kemal-i sürat ve isticâl ile müdde-i umumi sınıfını açıp her vilayete adliye müfettişi tayin ettirip mezkûr kanunnâmeleri Fransızca'dan tercüme ettirip ve Fransa'da meriyyülicra olan harç tarifesine tevfikân bir de tarife kaleme aldırıp cümlesini de bir defada mevkii icraya vazı edivermişti”¹⁰³.

Görüldüğü üzere, 1879 tarihli kanunun esasının 1808 Fransız Ceza Muhakemesi Kanunu olduğu burada da teyit edilmektedir. Ayrıca Şura-yı Devlet'te söz konusu Fransız düzenlemesinin çevirisinin kanun tasarısı olarak daha önce görüşüldüğü, ancak ceza muhakemesinin merkezinde yer alan savcılık kurumunun Osmanlı Devleti'nde olmayışından dolayı kanunlaşmadığı da açıklığa kavuşmaktadır. Nihayet Küçük Said Paşa'nın önce kurumsal eksikliği giderdiği ve Fransız düzenlemesinin çevirisini esas alan metni kanunlaştırıp yürürlüğe koyduğu anlaşılmaktadır. Belirtmek gerekir ki, Cevdet Paşa'nın açıklamalarından, 1879 tarihli kanunun dayandığı mevzuat çevirisinin daha önce Şura-yı Devlet'te defalarca görüşülen çeviri değil, Said Paşa'nın Adliye Nazırı olduktan sonra yaptırdığı, yeni bir çeviri olduğu sonucunu çıkarmak da mümkündür. Bu konuda kesin bir tespit bulunmak güçtür. Ancak kanunun kabulünü sağlayan Said Paşa'nın Adliye Nazırı olarak atanması ile tasarının kanunlaşması arasında, (yaklaşık altı aylık) kısa bir süre olduğu dikkate alınır; tasarının yeni halinin hızlı bir şekilde kanunlaştırıldığı sonucu çıkarılabilecektir.

¹⁰² KUNTER, 1978, s. 392; MARDİN, Ebul'ula, **Medeni Hukuk Cephesinden Ahmet Cevdet Paşa**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1996, s. 227.

¹⁰³ Cevdet Paşa, **Tezâkir**, IV, haz. Cavid Baysun, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1967, s. 194-195'ten aktaran GAYRETLİ, 2015, s. 276-277.

Kanun, yukarıda belirtildiği gibi ağırlıklı olarak Fransızca kanun metninin çevirisi esas alınarak hazırlanmıştır. Ancak kanunun bir başka kaynağının olma ihtimali vardır. Bu, ulusal bir kaynak olup bir kanun taslağıdır. 1275/1859 tarihli Dersaadet'te Ceraimin Mahall-i Muhakemesiyle Usul-i Muhakemeye Dair Tertib Olunmuş Nizam-ı Muvakkat'ı geçici bir usul düzenlemesi olarak hazırlayan Meclis-i Âlî-i Tanzimat'ın mazbatasından, ceza usulüyle ilgili bir muhakeme kanunu hazırlandığı (“*derdest-i tanzim ise de*”); ancak üzerinde derinlemesine çalışılması ve maddi kaynak gerektiğinden (“*mutalaat-ı amikaya şayan olması ...ve mertebe-i masarîfa muhtaç olacağından*”) ertelendiği anlaşılmaktadır¹⁰⁴. Ancak sözü edilen kanun taslağının 1879 tarihli Kanun'un kaynağı olması, taslak ile kanun arasındaki yirmi yıllık uzun süre dolayısıyla, zayıf bir olasılıktır¹⁰⁵. Diğer taraftan, ceza muhakemesi kanununun kabulü için nizamiye ceza mahkemelerinin kurulmasının beklenmiş olması ve ardından sözü edilen taslaktan yararlanılarak Islahat Fermanı'nda da vaat edilen ceza muhakemesi kanunu metnine katkıda bulunulmuş olması da mümkündür¹⁰⁶. Cevdet Paşa'nın *Tezâkir*'inde kullandığı “*hayli seneler mukaddem Fransa'nın usul-i muhakeme-i cezaiyyesi tercüme olunarak şura-yı devlette kerrat ile mevki-i müzakereye konulmuş ise de...*” ifadeleri dikkate alınır, söz konusu taslaktan kanunun hazırlanmasında yararlandığı sonucu çıkarılabilir¹⁰⁷. Bu hususta, doğrudan bir veri bulunmamaktadır.

Kanun hazırlandıktan sonra hemen yürürlüğe sokulmamış, önce Edirne vilayetinde deneme amaçlı olarak uygulanmış, bu uygulamadan yola çıkılarak kanundaki bazı hatalar düzeltilmiştir¹⁰⁸. Nihayet “Usul-i Muhâkemât-ı Cezâiyye Kanun-

¹⁰⁴ GAYRETLİ, 2015, s. 266. “...akdemce tanzim olunan ceza kanunnâme-i hümayunu tab ve temsil ile neşrolunmuştu. Ancak bu kazıyyenin asıl şayan-ı dikkat ve ehemmiyet olan ciheti muhakematta ... kimse hakkında gadr vuku bulmamak ve olunacak hükümler yar ve ağyar nazarında emniyet ... olmak olup bunun için küşadı müsammem olan divanlarda düsturul-amel olmak üzere icap eden muhakemat nizamnamesi Meclis-i Âlî-i Tanzimat'ta derdest-i tanzim ise de bunun mutalaat-ı amikaya şayan olması cihetiyle külliyyatının fiile çıkması her nasıl olsa biraz dikkate ve mertebe-i masarîfa muhtaç olacağından ... ahd-i karibde icra olunacak külliyyatına bir mukaddime olmak üzere...”, Meclis-i Âlî-i Tanzimat'ın 1859 tarihli Nizam-ı Muvakkat'e ilişkin mazbatası, GAYRETLİ, 2015, s. 264-265.

¹⁰⁵ GAYRETLİ, 2015, s. 266.

¹⁰⁶ Ibid., s. 266.

¹⁰⁷ Ibid., s. 266.

¹⁰⁸ KUNTER, 1978, s. 392.

ı Muvakkatı”, ülkenin tamamında uygulanmak üzere 25 Haziran 1879’da resmi mevzuat külliyyatında yayımlanarak Osmanlı-Türk düzenlemeleri içindeki yerini almıştır¹⁰⁹.

Kanunun “kanun-ı muvakkat” (kanun hükmünde kararname) olarak nitelendirilmesi, kapalı olan “Meclis-i Mebusan’a kanun olarak teklif edilmek üzere”, hükümetin yasama yetkisine dayanılarak kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır¹¹⁰.

Kanunun kaynağından çok hazırlanma biçimi, çeşitli açılardan eleştirilmiştir. Kanunun kabulünden kısa süre sonra Adalet Bakanı (Adliye Nazırı) olan Ahmet Cevdet Paşa’ya göre, kanun her yönüyle ele alınıp gerekli değişiklikler yapılmamış, çevirinin acele yapılması yüzünden metnin bazı yerlerinde çeviri hataları meydana gelmiştir; ayrıca kanun, mesleğe yeni kabul edilen niteliksiz adliye görevlileri tarafından uygulanmaya başlamış ve bu durum şikayetlere yol açmıştır¹¹¹.

Kanunun uygulamada yorumlanması, benimsenmesi ve uygulanmasının kolay gerçekleşmediği söylenebilir. Kanunun kabulünden iki yıl sonra Mithat Paşa’nın Sultan Abdülaziz’i öldürme suçlaması üzerine yargılanması esnasında, suçu ikrar ettiği iddia edilen diğer sanıkla yüzleştirilme talebi, mahkeme tarafından kanundaki yüzleştirilmeye ilişkin hükmün sanık ile tanıklar arasında öngörülmesi dolayısıyla diğer sanıkla yüzleştirmenin mümkün olmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir¹¹². Bu davada mahkeme Mithat Paşa’yı ölüm cezasına mahkum etmiş, bu durum üzerine yeni Ceza Muhakemesi

¹⁰⁹ “Meclis-i Mebûsân'ın ictimâ'ında kanuniyeti teklif olunmak üzere Usûl-i Muhakemat-i Cezâiyye Kanun-i Muvakkatidir”, Düstûr, Tertip/Cilt: 1/4, 5 Receb 1296/ 25 Haziran 1879, ss. 131-224, AKMAN, Mehmet, “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Hukuk Mevzuatı I. Tertip Düstûr'un Tarihi Fihrist ve Dizini”, **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları**, Yıl: 2007 (Bahar), Sayı 3, (s. 67-224), s. 94; KUNTER, **1978**, s. 392; BOZKURT, **1996**, s. 105; Kanunun yayımlanma tarihi: 13 Haziran 1879, Başvekalet Arşivi, Meclis-i Tanzimat, VI, 98, İrade, Meclis-i Mahsus 508, SHAW / SHAW, **2000**, s. 329.

¹¹⁰ GAYRETLİ, **2015**, s. 287.

¹¹¹ “Hâlbuki bu kanunların memleketimize tevfiği için ariz amik mütalaa ile tadili lazım gelirdi. Maahaza böyle acelelen tercüme ettirilmiş olduğundan bazı mahallerinde tercüme yanlışlıkları dahi vardı. Ve bir de hiçbir vakitte umur-u adliyede istihdam olunmamış ve o yolda malumat kazanmamış olan binlerce adam defaten memurin-i adliye mesleğine ithal olunmuş ve ekseri ehliyet ve kabiliyetten mahrum bulunmuş idi. Binaen alâzâlik, her tarafta mülkiye memurları tarafından şikâyet olunmaya başlandı...”, Cevdet Paşa, **Tezâkir**, IV, haz. Cavid Baysun, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1967, s. 194-195’ten aktaran GAYRETLİ, **2015**, s. 285.

¹¹² BOZKURT, **1996**, s. 107.

Kanunu hükümleri ulema meclisinde tartışma konusu olmuş; Fetva Emini¹¹³ Nuri Efendi, Mithat Paşa'nın, ulemaya mesleki tecrübe açısından tamamen yabancı olan bu usul hukukuna göre yargılandığını, bu yargılamanın şer'i hukuka göre yeniden yapılması gerektiğini belirtmiştir¹¹⁴. Bu durum, en azından ceza muhakemesi hukuku bakımından, şer'i usul hukukuyla yeni kanunun öngördüğü modern usul hukuku arasındaki kopukluk ve çelişkinin¹¹⁵ yanı sıra; ulema sınıfının reformların başlamasından neredeyse elli yıl sonra bile Avrupa kaynaklı, laik kanunlara karşı olumsuz tutumunun devam ettiğini göstermektedir¹¹⁶.

Kanunun kabulünden iki sene sonra Adalet Bakanlığı, görüş almak amacıyla konsolosluklardan bir komisyon oluşturmalarını istemiş, ancak bu komisyon kanunu ağırlıklı olarak yabancı devletlerin sahip olduğu imtiyazları gözeterek değerlendirmiş ve tespit ettiği sorunları 30 Nisan 1881 tarihli bir tutanakla Bakanlığa bildirmiştir¹¹⁷.

Kanunun müslüman-gayrimüslim ayrımı yapılmaksızın herkese uygulanmasını öngören laik yapısı ve özellikle koruma tedbirleri ile yaptırımlara ilişkin bazı hükümleri, Osmanlı Devleti'nde yaşayan yabancılar ve gayrimüslim teb'a tarafından olumsuz karşılanmıştır¹¹⁸. Hukuken başlı başına bir ilerleme olmasına ve uluslararası antlaşmalarla yabancılar tarafından tanınan, tüm usuli işlemlerde çevirmenden yararlanma gibi ayrıcalıklara hanel getirmemesine rağmen, Kanun, irade-i hümayuna istinaden yürürlüğe girdikten sonra elçiliklere bildirilmiş; ancak elçilikler tarafından kabul görmemiştir¹¹⁹. Gerçekten, kanunun kabulünden kısa süre sonra elçilikler özellikle bu kanunun

¹¹³ Şeyhülislamlık teşkilatında hiyerarşik olarak şeyhülislamdan sonra gelen statü ve unvan.

¹¹⁴ BOZKURT, **1996**, s. 107.

¹¹⁵ Herkes için eşit şekilde geçerli olduğu varsayılan 1858 Ceza Kanunu'nun uygulamasında savcının re'sen kamu davası açtığı, fakat mağdurun müslüman ise şeriat mahkemesinde, gayrimüslim ise cemaat mahkemesinde davanın görülmesini talep edebildiği, yeni Ceza Kanunu'na rağmen diyet gibi eski yaptırımların uygulandığı bilinmektedir. Bu yüzden Osmanlı ceza yargılaması hukukunda düalist yapı büyük bir sorun olmuştur. ORTAYLI, **1983**, s. 131-132. Söz konusu düalizm sorunu bir bütün olarak ancak Cumhuriyet döneminde kabul edilen 1929 tarihli ve 1412 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ile çözülecektir.

¹¹⁶ GAYRETLİ, **2015**, s. 286.

¹¹⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, HR.TO. 525/41, 12.05.1881, GAYRETLİ, **2015**, s. 284.

¹¹⁸ BOZKURT, **1996**, s. 108.

¹¹⁹ YOUNG, **1906**, s. 226, <https://archive.org/details/corpsdedroitott03youngoo/page/n232/mode/2up>, (erişim tarihi 30.5.2021).

uygulanmasını reddetmişlerdir¹²⁰. Bu doğrultuda büyükelçiler kapitülasyonlara aykırılık iddiasıyla baskı yaparak kanunda değişiklik yapılmasını sağlamış; gayrimüslim teb'anın dini liderleri de kanunun kendi gruplarına mensup din görevlilerine itiraz etmiş ve özellikle Rum Patriği'nin istifa etmesinin de etkisiyle kanunun uygulamasında bazı tavizler ve ayrıcalıklar verilmiştir¹²¹. Bu olgular, eski Osmanlı hukukunun laik olmayan, parçalı ve usul hukuku ayrıcalıklarına dayalı geleneğinin yeni, modern, eşitlikçi Ceza Muhakemesi Kanunu'nun tam ve gereği gibi uygulanmasına ne şekilde engel olduğunun açık bir göstergesidir¹²².

Osmanlı Devleti döneminde, Usul-i Muhâkemât-ı Cezâiyye Kanun-ı Muvakkati'nde ilk değişiklik, "istintak daireleri"nin çalışmasındaki aksaklıkların giderilmesi amacıyla "müstantiklerin [sorgu hâkimlerinin] bazı kararlarının tasdik ve tekemmül" etmesine ilişkin olup 1885'te gerçekleştirilmiştir¹²³. 1910'da kanunda bir değişiklik yapma girişimi olmuş, değişiklik tasarısında yeni bir kanuna ihtiyaç olmakla birlikte bunun zaman alacağı belirtilmiş; ancak yeni bir kanun kabul edilmediği gibi bu değişiklik tasarısı da kanunlaşmamıştır¹²⁴. Kanun'da 1912 ve 1913 yıllarında değişiklikler yapılmıştır¹²⁵. 1913'te kabul edilen Sulh Hakimleri Hakkında Kanun-ı Muvakkat ile Kanun'da yapılan değişiklikle daha az cezayı gerektiren suçlar için basit ve seri bir yargılama usulü getirilmiştir¹²⁶. Sonraki yıl (1914) yapılan bir düzenlemede savcısı bulunmayan ilçelerdeki ilk derece mahkemelerinde ("kaza bidayet

¹²⁰ GAYRETLİ, 2015, s. 285; BOZKURT, 1996, s. 108. Dönemin Adalet Bakanı olan Cevdet Paşa, "Sefaretler ise bu kanunları tanımayıp alelhusus usul-ü muhakeme-i cezaiyyeyi katiiyen reddeylediler. İşte bu kere Adliye Nezâreti'ne geldiğimde böyle azim kargaşalık içine düştüm. Aled-devam birçok sene muavvecat-ı umurun tesviyesiyle meşgul oldum" demektedir. Cevdet Paşa, **Tezâkir**, IV, haz. Cavid Baysun, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1967, s. 194-195'ten aktaran GAYRETLİ, 2015, s. 285.

¹²¹ BOZKURT, 1996, s. 108. Suç şüphesi altında tutuklanan din görevlilerinin diğer şüphelilerden ayrı bir yerde tutulması, cezalarının infazının da yine aynı şekilde icra edilmesi bu ayrıcalıklardandır. BOZKURT, 1996, s. 108-109.

¹²² BOZKURT, 1996, s. 109.

¹²³ KUNTER, 1978, s. 392.

¹²⁴ Ibid., s. 392.

¹²⁵ Takvim-i Vekayi, No: 1240, 24 Eylül 1912; No: 1692, 4 Ekim 1913, BOZKURT, 1996, s. 109.

¹²⁶ CENTEL / ZAFER, 2020, s. 27;

mahkemelerinde”) savcılık görevinin mahkeme başkatipleri tarafından yerine getirilmesi öngörülmüştür¹²⁷.

Yeni kanunla ilgili belli ölçüde bir doktrin oluşturma çabasının olduğu görülmektedir¹²⁸. Doktrinde Ceza Muhakemesi Kanunu’nun öneminin kabul gördüğü söylenebilir. Mekteb-i Hukuk’un ceza usulü muallimi olan Yorgaki Efendi’nin 1908 yılında, yeni kanunun kabulünden yirmi dokuz yıl sonra kaleme aldığı *Usul-i Cezaiye* adlı eserinde, ceza kanunlarının Kanun-u Esasî’nin öngördüğü kişi hürriyeti, adalet ve eşitlik ilkelerini koruyucu işlevde olduğu, bu kanunların isabetle uygulanmasının ise ceza usulüne bağlı olması itibariyle ceza usulünün Kanun-u Esasî’nin tamamlayıcısı olduğu belirtilmektedir¹²⁹. Uygarlığın gelişmesiyle işkence gibi eski uygulamaların terk edildiği, yeni kanunun özgürlükçü bir tutumun eseri olduğu halde kötü uygulandığı, özellikle Fransız içtihatları ve doktrininin gözetilmesi gerektiği; kamu davası açılması, soruşturma ve kovuşturmayaya ayrılan üç ciltten oluşan eserde vurgulanan hususlardandır¹³⁰. Ceza Muhakemesi Kanunu’na özellikle kişi dokunulmazlığı bakımından anayasal önem atfeden, iktibas ve ulusal içtihatların ötesinde çağdaş hukukun kaynaklarını gözeten bu eleştirel yaklaşım¹³¹, çağdaş anlamda ceza usul hukukunun gerçek boyutlarının keşfedildiğini göstermektedir.

1879 Ceza Muhakemesi Kanunu, sadece Osmanlı Devleti döneminde değil, Türkiye Cumhuriyeti döneminde de uygulanmıştır. Kanun’da Cumhuriyet döneminde değişiklikler yapılmış, bu kapsamda itham heyetleri¹³² ile (1924 tarihli ve 469 sayılı Mehakim-i Şeriyenin İlgasına ve Mehakimin Teşkilatına Ait Ahkâmı Muaddil Kanun’la) şeriat mahkemeleri ve istinaf mahkemeleri¹³³ kaldırılmıştır. Kanundaki en önemli değişikliğin Cumhuriyet döneminde, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından

¹²⁷ KUNTER, 1978, s. 392.

¹²⁸ Bkz: Kevakibîzade Abdülhalik Mithat, *Usûl-i Muhakemat-ı Cezaiye Şerhi*, 1323-1324; Yorgaki / Talât, *Usûl-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanun-u Muvakkatı’nın Şerhidir*, yayıncı yok, İstanbul, 1301; Yorgaki, *Usûl-i Cezaiye: Amelî ve Nazarî*, Mahmut Bey Matbaası, Dersaadet (İstanbul), 1324-1327.

¹²⁹ BOZKURT, 1996, s. 107.

¹³⁰ Ibid., s. 107.

¹³¹ Ibid., s. 108.

¹³² TANER, 1950, s. 15; CENTEL / ZAFER, 2020, s. 27.

¹³³ GÖKCEN / BALCI / ALŞAHİN vd., 2018, s. 52.

gerçekleştirilen bu değişiklik olduğu söylenebilir¹³⁴. Kanunun ayrıca 492, 660, 739, 825, 834, 891 ve 952 sayılı kanunlarla da değişikliğe uğradığı bilinmektedir¹³⁵. 1926'da kabul edilen bir kanunla başsavcıya itiraz ve karar düzeltme talebinde bulunma yetkileri verilmiştir¹³⁶.

Kanun, 1412 sayılı Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu'nun¹³⁷ yürürlüğe girdiği 1929 yılına kadar yürürlükte kalmış ve Osmanlı-Türk hukukunda elli yıl boyunca¹³⁸ ceza muhakemesinin temel normu olma özelliğini korumuştur. Nihayet 1412 sayılı Kanun'un 422. maddesinin ikinci fıkrası uyarınca, "5 recep 1296 tarihli usulü muhakematî cezaiye kanunu muvakkati ve zeyilleri" ilga edilmiştir. İmparatorluk rejiminden Cumhuriyet rejimine geçilmiş olması ile oluşan çağdaş ceza muhakemesi ihtiyaçları karşılayamaması, bu kanuna esas teşkil eden teorilerin geçerliliğini kaybetmesi, 1879 tarihli Ceza Muhakemesi Kanunu'nun ancak 1274/1858 Ceza Kanunnamesi'yle uyumlu olması, 1926 tarihli yeni Türk Ceza Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle bu kanuna uyumlu yeni bir ceza muhakemesi kanununa duyulan ihtiyaç kanunun ilga edilmesine gerekçe teşkil etmiştir¹³⁹.

¹³⁴ KUNTER, **1978**, s. 392.

¹³⁵ GÖKCEN / BALCI / ALŞAHİN vd., **2018**, s. 52.

¹³⁶ KUNTER, **1978**, s. 392.

¹³⁷ Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu, Kanun Numarası: 1412, Kabul Tarihi: 04.04.1929, Yürürlüğe giriş tarihi: 20.08.1929, Resmi Gazete, Sayı: 1172, 20.04.1929.

¹³⁸ CENTEL / ZAFER, **2020**, s. 28; TOSUN, **1984**, s. 89.

¹³⁹ GÖKCEN / BALCI / ALŞAHİN vd., **2018**, s. 52-53. Bu gerekçeler 1412 sayılı Kanun'un Esbab-ı Mucibe Layihası'nda da yer almakta olup eleştirilere de konu olmuştur. Bu eleştirilere göre, dayandığı teorilerin eski olduğu ileri sürülen 1879 tarihli Kanun, Avrupa genelinde ve özellikle İtalya ve Almanya gibi ülkelerin ceza muhakemesi kanunlarına model teşkil eden ve özgürlükçü bir öze sahip 1808 Fransız Ceza Muhakemesi Kanunu'na dayanmaktadır. Fransa ile ilişkilerin güçlü olduğu ülkemizde belli bir süre boyunca uygulanmış, belli ölçüde yerleşmiş, benimsenmiştir. Bu yüzden, kanunda değişiklikler yapmak yerine kanunun ilga edilmesi ve yeni ceza muhakemesi kanunu yapılırken zaten Fransız Kanunu'nu model alan İtalyan ve Alman kanunlarının iktibasa esas alınması isabetli olmamış, Alman ve İtalyan dilini bilen az sayıda hukukçunun olması dolayısıyla uygulamacılar için Alman ve İtalyan kanunlarını Fransız doktrini uyarınca ele alma zorunluluğu gibi ilginç neticeler ve güçlükler doğurmuştur. GÖKCEN / BALCI / ALŞAHİN vd., **2018**, s. 53.

D. Kanunun Ceza Muhakemesi Hukuku Bakımından Önemi

Osmanlı hukukunda ceza usulüyle ilgili ilk “düzenleme” Usul-i Muhâkemât-ı Cezâiyye Kanun-ı Muvakkati değildir. Yabancıları yargılamak üzere 1847’de kurulan, hem Osmanlı hem de yabancı üyelerden oluşan, 1856 tarihli Islahat Fermanı’nda varlığı teyit edilerek Osmanlı teb’asını da yargılamakla yetkili kılınan karma yapıdaki “ceza-hukuk mahkemesi”nde yapılacak yargılamalar için ceza muhakemesini de düzenleyen geçici nizamname olarak Muhakemat Nizamnamesi 1859 yılında kabul edilmiştir¹⁴⁰. Ancak bu nizamname bir kanun olmadığı gibi münhasıran ceza muhakemesini düzenlemiyordu. Keza 1286/1870 tarihli Divan-ı Ahkâm-ı Adliye Nizamname-i Dahilisi’nin üçüncü faslı ile yine aynı yıl kabul edilen Dersaadet ve Mülhakatının İdare-i Muhakemesine Dair Nizamname’nin dördüncü faslı da ceza usulü hükümleri içermekle birlikte; 1879’daki kanunun, ceza usulüyle ilgili ilk düzenleme değil, ama Osmanlı-Türk hukukunda ceza muhakemesini “derli toplu”¹⁴¹ olarak düzenleyen ilk kanun olduğunu kabul etmek zorunludur¹⁴².

Türkiye’nin ilk Ceza Muhakemesi Kanunu, 1879 tarihli Usul-i Muhâkemât-ı Cezâiyye Kanun-ı Muvakkati’dir¹⁴³. Bu yönüyle, Kanun, ceza muhakemesi hukuku bakımından, gerek Tanzimat Dönemi sonrasında¹⁴⁴, gerekse Türk hukuk tarihinin Osmanlı döneminde gerçekleşen en önemli ilerlemedir. Daha önce dağınık bulunan ceza muhakemesi kuralları, ilk kez bu kanunla münhasıran ve bir bütün olarak düzenlenmiştir.

Usul-i Muhâkemât-ı Cezâiyye Kanun-ı Muvakkati laik nitelikli bir kanundur. Osmanlı Hukuk Muhakemesi Kanunu’nda şer’i hükümlere yer verildiği halde bu

¹⁴⁰ ÜÇOK / MUMCU / BOZKURT, 2020, s. 333-334.

¹⁴¹ ÖZTÜRK / TEZCAN / ERDEM vd., 2020, s. 34; YURTCAN, 2019, s. 82; DONAY, Süheyl, **Ceza Yargılama Hukuku**, 2. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2012, s. 11.

¹⁴² KUNTER, 1978, s. 391; TANER, 1950, s. 15; TOSUN, 1984, s. 89; YENİSEY, Feridun / NUHOĞLU, Ayşe, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 8. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2020, s. 89.

¹⁴³ ŞENSOY, Naci, “The Reception of Foreign Codes of Criminal Law and Criminal Procedure in Turkey”, **Annales de la Faculté de Droit d’Istanbul**, Yıl: 1956, Cilt: 5, Sayı: 6, (s. 182-185), s. 183-184; CENTEL / ZAFER, 2020, s. 27.

¹⁴⁴ BOZKURT, 1996, s. 105.

kanunda şer'î hükümler bulunmamaktadır¹⁴⁵. İslam hukuku kökenli klasik Osmanlı hukukunda şeriatın büyük ölçüde özel hukuka ilişkin olması ve şeriat ile (geniş anlamda ceza politikasını da içeren) siyasanın ve kamu hukukunun birbirinden ayrı ele alınması¹⁴⁶, laiklik açısından iki usul kanunu arasındaki farkın sebebi olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla, kanunun yapıldığı dönemde, Osmanlı ceza muhakemesi hukukunda laik bir yasal düzenleme yapılması için elverişli bir hukuki yapının mevcut olduğu kanaatindeyiz.

Öte yandan, bu kanun şer'î hükümlere yer vermemenin ötesinde İslam yargılama hukukuna temelden aykırı, savcılık, ceza mahkemelerinde birden fazla üye bulundurulması, temyiz kanun yolu gibi kurumlar öngörmektedir¹⁴⁷. Dolayısıyla, 1879 Ceza Muhakemesi Kanunu'nu, ceza muhakemesi hukuku tarihinde İslam hukukundan temelli bir kopuş ve modern ceza muhakemesi hukukuna bütüncül bir geçiş düzenlemesi olarak değerlendirmek isabetli olacaktır.

II. KANUNUN ÖZELLİKLERİ, İÇERİĞİ VE CEZA MUHAKEMESİ SİSTEMİ

A. Kanunun Sistematiği ve Genel Olarak İçeriği

Başlangıç (*mukaddime*) bölümünün yanı sıra iki kitaptan oluşan 1879 tarihli Ceza Muhakemesi Kanunu'nun metni¹⁴⁸ incelendiğinde sistematiğinin şu şekilde olduğu anlaşılmaktadır:

Mukaddime (m. 1-7)

Birinci Kitap (m. 8-131): Soruşturma ve Soruşturma Görevlileri (*Zabıta-i Adliye*¹⁴⁹ ve *Onun Memurin-i İcraiyesi*)

¹⁴⁵ BOZKURT, 1996, s. 105; AKBULUT, 2018, s. 321; AKGÜNDÜZ, 2017, s. 89.

¹⁴⁶ BERKES, 2020, s. 215.

¹⁴⁷ ORTAYLI, 1983, s. 131.

¹⁴⁸ GÖKCEN, 1994, s. 203 vd. Ayrıca bkz: PADEL, Wilhelm, **Die ottomanische Strafprozeßordnung: veröffentlicht auf Jrade vom 5 Redscheb 1296 (25. Juni 1879)**, (Sammlung außerdeutscher Strafgesetzbücher in deutscher Übersetzung, Sayı: 21), Guttentag, Berlin, 1905, <https://books.google.com/>, (erişim tarihi 16.02.2021).

Birinci Fasıl (m. 8-10): Soruşturma

İkinci Fasıl (m. 11-15): Kaymakam, müdür ve teftiş memurları

Üçüncü Fasıl (m. 16-19): Köy ve orman bekçileri ve memurları

Dördüncü Fasıl¹⁵⁰ (m. 20-44): Savcılar

Birinci Kısım: İlk derece mahkemesi savcıları ve yardımcılarının soruşturmaya ilişkin görevleri

İkinci Kısım: Savcıların görevlerini icra şekli

Beşinci Fasıl (m. 45-49): Savcılara yardım edecek soruşturma görevlileri

Altıncı Fasıl (m. 50-85): Sorgu hâkimleri

Birinci Kısım: Sorgu hâkimlerinin (*müstantik*) atanması

İkinci Kısım: Sorgu hâkimlerinin görevleri

Birinci Bölüm (*cüz*): Suçüstü

İkinci Bölüm: Sorgu işlemleri

Birinci Alt-bölüm (*fıkra*¹⁵¹): Genel hükümler

İkinci Alt-bölüm: Şikayet

Üçüncü Alt-bölüm: Tanıkların dinlenmesi

Dördüncü Alt-bölüm: Yazılı deliller ve ispat aracı olarak yararlı görülen (*subut-ı cürme medar olan*) eşya

Yedinci Fasıl (m. 85-107): Çağrı, zorla getirme, gecici ya da geçici olmayan tutuklama müzekkereleri

¹⁴⁹ Kanunda yer alan “zabıta-i adliye” terimi, sözlük anlamı olan “adli kolluk”tan çok daha geniş bir bağlamda, “soruşturma”yı ifade edecek şekilde kullanılmıştır.

¹⁵⁰ Üçüncü ve Dördüncü Fasıl başlıkları için bkz: PADEL, **1905**, s. 4-5, <https://books.google.com/>, (erişim tarihi 17.02.2021).

¹⁵¹ “Fıkra” terimi günümüzde maddenin alt bölümünü ifade ettiği için karışıklık yaratmaması amacıyla alt-bölüm olarak ifade edilmiştir. Öte yandan ikinci kitapta “fıkra” teriminin başlıklandırma düzeni açısından birinci kitaptaki anlamıyla dahi uyummadığı görülecektir.

Sekizinci Fasil (m. 108-121): Geçici salıverilme ile kefalet

Dokuzuncu Fasil (m. 122-131): Soruşturmanın tamamlanmasından sonra sorgu hâkimi tarafından verilecek kararlar

İkinci Kitap (m. 132-487): Yargılama (*Muhakemat*)

Birinci Bab¹⁵² (m. 132-198): Kabahat ve orta ağırlıktaki suçlara (*cünha*) ilişkin davalara bakan mahkemeler

Birinci Fasil: Kabahatlere ilişkin davalara bakan mahkemeler

Birinci *Fıkra*¹⁵³: Kabahat davasının görülme şekli

İkinci *Fıkra*: Kabahate ilişkin hükümlerin (*ilâm*) istinaf usulü

İkinci Fasil: Orta ağırlıktaki suçlara (*cünha*) ilişkin davalara bakan mahkemeler

İkinci Bab (m. 199-312): Ağır cezayı gerektiren suçlara (*cinayet*¹⁵⁴) ilişkin davalara bakmakla görevli mahkemeler

Birinci Fasil: Suçlandırma biçimi (*suret-i ithamiye*)

İkinci Fasil: Ağır cezayı gerektiren suçlara bakmakla görevli mahkeme başkanları

Üçüncü Fasil: Ağır cezayı gerektiren suçlara bakmakla görevli mahkemelerde bulunan savcılarının görevleri

Dördüncü Fasil: Ağır cezayı gerektiren suçların yargılama usulü

Beşinci Fasil: Yargılama, hüküm ve tenfiz

¹⁵² Kanunun birinci kitabındaki sistematik, sırasıyla “fasıl”, “kısım”, “cüz”, “fıkra” şeklinde alt başlıklara ayrılmışken ikinci kitabın sistematigi “bab” ile başlamakta, “fasıl” ile devam etmektedir. Bu durum, kanunun hazırlanma sürecinde en azından başlıklandırma açısından önemli bir ihmalin varlığına işaret etmektedir.

¹⁵³ Kanunun ikinci kitabında sırasıyla “bab” ve “fasıl”dan sonra, dördüncü derecedeki alt başlık olarak “fıkra” gelmektedir. Oysa birinci kitapta “fıkra”, beşinci derecedeki alt başlıktır.

¹⁵⁴ Bu terimin kasten öldürmeyi değil, tüm ağır suçları ifade ettiğini hatırlatmak yararlı olacaktır.

Birinci Kısım¹⁵⁵: Yargılama

İkinci Kısım: Hüküm ve tenfiz

Üçüncü Bab (m. 313-353): Hükümlerin (*ilâm*) temyiz usulü

Birinci Fasil: Soruşturma ve hükümlerin bozulmasını (*nakz*) gerektiren durumlar

Birinci Fıkra: Ağır cezayı gerektiren suçlar

İkinci Fıkra: Orta ağırlıktaki suçlar (*cünha*) ve kabahatler

İkinci Fasil: Hükümlerin temyizine ilişkin dilekçeler

Üçüncü Fasil: Ağır cezayı gerektiren suçlara ve orta ağırlıktaki suçlara (*cünha*) ilişkin davalarda yargılamanın yenilenmesi (*iade-i muhakemat*)

Dördüncü Bab (m. 354-416): Yargılama usulüne bağlı bazı hususlar

Birinci Fasil: Sahtecilik davaları

İkinci Fasil: Ağır cezayı gerektiren suçlarda gıyapta hüküm

Üçüncü Fasil: Mahkeme görevlilerinin görevde olmadıkları zamanda ya da görevleri sırasında işlenen suçlar

Birinci Kısım: Mahkeme görevlilerinin görevde olmadıkları zamanda işlenen suçların soruşturulması ve yargılanması

İkinci Kısım: Mahkeme görevlilerinin görevleri sırasında işlenen zulüm, düşmanlık (*teâdi*) gibi suçların soruşturulması ve yargılanması

Dördüncü Fasil: Mahkeme ve hükümet görevlilerine yönelik gerekli davranış biçimine aykırı durumlar

¹⁵⁵ Burada “fasıl”ın bir alt başlığı olarak “kısım” teriminin kullanıldığını görülmektedir. Oysa daha ikinci kitabın birinci “fasıl”ının alt başlığı olarak “fıkra” kullanılmıştır. Bu durum, kanunun ikinci kitabının kendi içinde dahi terminolojik düzensizlik içinde olduğunu göstermektedir.

Beşinci Fasıl: Yakalanan kaçak hükümlülerin kimliğinin belirlenmesi

Altıncı Fasıl: Bir yargılamanın hüküm evrakı ve eklerinin kayıp ya da çalınmış olması durumunda yapılacak işlem

Beşinci¹⁵⁶ Bab (m. 417-444): Davalarda görevli mahkemenin belirlenmesi ve davanın nakli

Birinci Fasıl: Davalarda görevli mahkemenin belirlenmesi

İkinci Fasıl: Davanın nakli

Altıncı Bab¹⁵⁷ (m. 445-487): Menfaatler ve genel güvenliğe ilişkin bazı maddeler

Birinci Fasıl: Yargılamaya ilişkin evrakın kaydı ve tutulması

İkinci Fasıl: Tutukevleri ve cezaevleri

Üçüncü Fasıl: Haksız tutuklama ve hapse karşı kişi hürriyetinin korunma şekli

Dördüncü Fasıl: Memnu (yasaklanmış) hakların iadesi

Beşinci Fasıl: Zamanaşımı ve cezanın sona ermesi

Kanunun sistematüğinde yer alan başlangıç (*mukaddime*) kısmı, ilk bakışta sanılanın aksine anayasaların başlangıç metinleri gibi kabul edilme şekli, sebepleri vs. ilişkin bir kısım olmayıp doğrudan ceza muhakemesi kurallarına yer vermektedir. Ceza muhakemesinde kamu davası ilkesi, kamu davasının zorunluluğu, kamu davası/şahsi hak davası ayrımı ve bunlara ilişkin kurallar (m. 1, m. 3-4); davayı düşüren ölüm hali ve

¹⁵⁶ Eski Türkçedeki “hamis” yerine doğrudan “beşinci” kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Bkz: GÖKCEN, 1994, s. 276.

¹⁵⁷ Bu babın ve dolayısıyla kanunun sonunda 400. maddeye ek düzenleme (*zeyl*) bulunmaktadır. Bkz: GÖKCEN, 1994, s. 288.

zamanaşımı (m. 2); kanunun kişi bakımından uygulama alanı (m. 5-6-7) bu kısımda düzenlenmektedir¹⁵⁸.

Kanunun soruşturma ve kovuşturma olarak iki ana bölüme (kitaba) ayrıldığı¹⁵⁹ dikkat çekmektedir. Böyle bir genel ayırım yapılması, kanunun modern ceza muhakemesi kanunlarına ne denli benzediğinin ilk göstergesidir. Nitekim yürürlükte olan 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nda da sırasıyla ikinci ve üçüncü kitap olarak düzenlenen soruşturma (m. 157-174) ve kovuşturma (m. 175-232) kitapları en temel ayrımlar arasında yer almaktadır.

1879 tarihli Kanunda ilk kitaba adını veren “zabıta-i adliye” terimi, yalnızca, savcının yardımcısı olan adli kolluğu değil, tüm soruşturma evresini ifade etmektedir. Gerçekten, kanunun 9. maddesindeki “...zabıta-i adliye vezaiifi [görevleri], kaymakam veya müdür ve teftiş memurları ve müddeiumumiler [savcılar] ve müstantikler [sorgu hâkimleri] ve zabıta-i adliye zabitanı [kolluk amirleri] ve köy muhtarları ve ihtiyar meclisleri azası ve köy ve orman bekçileri marifetiyle icra olunur”¹⁶⁰ hükmü, savcı ve sorgu hâkimini de içermesi itibariyle, terimin “soruşturma” anlamına geldiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Ayrıca soruşturma görevlilerinin hemen tamamının soruşturma kitabında ayrı fasıllar halinde düzenlendiği görülmektedir¹⁶¹. Bunların dışındaki fasıllar ise çağrı, zorla getirme, geçici ya da geçici olmayan tutuklama müzekkereleri; geçici salıverilme ile kefalet ve soruşturmanın tamamlanmasından sonra sorgu hâkimi tarafından verilecek kararlara ayrılmıştır¹⁶².

İkinci kitap kovuşturmaya ayrılmış olup yukarıda görüldüğü üzere “*muhakemat*” başlığını taşımaktadır. Bu kitabın ilk iki *babı* mahkemelerin yargılama usulüne ilişkin olup kabahat ve orta ağırlıktaki suçlar (“*cünha*”lara) ile ağır cezayı gerektiren suçlara

¹⁵⁸ GÖKCEN, 1994, s. 203-204.

¹⁵⁹ Ibid., s. 204-226, s. 226-288.

¹⁶⁰ Ibid., s. 204-205.

¹⁶¹ Ibid., s. 205 vd.

¹⁶² Ibid., s. 217 vd.

(“*cinayet*”lere) ilişkin davalara bakan mahkemeler ayrı ayrı düzenlenmiştir¹⁶³. Hemen belirtmek gerekir ki 1879 tarihli Ceza Muhakemesi Kanunu, 1858 tarihli Ceza Kanunnamesi’yle uyum ve bütünlük arz etmektedir. 1858 tarihli Ceza Kanunnamesi’nde suçların ağırlık derecelerine göre “kabahat”, “cünha” ve “cinayet” olmak üzere üç tür halinde düzenlendiği bilinmektedir¹⁶⁴. Dolayısıyla 1879 tarihli kanuna göre bu suçların yargılanması ayrı usullere tabidir. Öte yandan bu kitapta üçüncü bab, temyiz kanun yoluna; dördüncü bab sahtecilik, gıyapta hüküm verilmesi gibi yargılama usulüne ilişkin özel bazı hususlara; beşinci bab, görevli mahkeme ve davanın nakline; altıncı ve son bab ise memnu hakların iadesi, zamanaşımı, cezanın sona ermesi, cezaevleri, haksız tutuklama ve hapis, kovuşturma belgelerinin tutulması gibi çok çeşitli konulara ayrılmıştır¹⁶⁵.

1879 tarihli kanunun başlıklandırmalarında düzensiz ve uyumsuz kullanımlar az değildir. İlk olarak, birinci kitabın “fasıl”, ikinci kitabın ise “bab” teriminin kullanılarak alt başlıklandırmaya başlandığı dikkat çekmekte olup bu durumun muhtemelen ikinci kitabın içerdiği hükümler itibariyle daha kapsamlı olmasından kaynaklandığı belirtilmektedir¹⁶⁶. Fakat kanaatimizce, ikinci kitabın kapsamlı olması, sistematik düzenine zarar veren, yeknesak olmayan böyle bir kullanımı makul hale getirmemektedir.

Öte yandan sistematik ile ilgili tek sorun bu değildir. İki kitaptaki diğer alt başlıkların adları da birbiriyle uyumsuzdur. İlk kitapta (“*kitap*” başlığı dahil) beşinci dereceden bir alt başlık olan “*fıkra*”, ikinci kitapta dördüncü derecedeki alt başlığın ismidir. Ayrıca aynı başlığın altındaki alt başlıkların adlandırılmasında “fasl-ı evvel”, “fasl-ı sani”, “sekizinci fasıl”, “dokuzuncu fasıl” gibi uyumsuz ifadelerin kullanıldığı

¹⁶³ Ibid., s. 226 vd.

¹⁶⁴ GÖKCEN, Ahmet, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri**, İstanbul, 1989, s. 28. 1810 tarihli Fransız Ceza Kanunu esas alınarak hazırlanan 1858 Ceza Kanunnamesine göre bu suçların yaptırımları kabahat için “muâmele-i tekdîriye”, cünha için “mücâzât-ı te’dbiyye”, cinayet için “mücâzât-ı terhibiyye” olarak adlandırılmaktadır. GÖKCEN, 1989, s. 26, s. 28.

¹⁶⁵ GÖKCEN, 1994, s. 255 vd.

¹⁶⁶ GAYRETLİ, 2015, s. 288.

görülmektedir¹⁶⁷. Yine, ikinci kitapta “birinci” ve “beşinci” bab, Türkçe sayılarla, diğer bablar ise (“bab-ı sani”, “bab-ı salis”, “bab-ı rabi”, “bab-ı sadis”) Arapça kökenli sayılarla numaralandırılmıştır.

Sistematikle ilgili tüm sorunlar dikkate alındığında kanunun hazırlanma süreci için acelecilik eleştirisi yapan Cevdet Paşa'nın bu eleştirisinde haklı olduğu¹⁶⁸, en azından sistematığın düzenleniş biçimi açısından söylenebilir.

Bununla beraber 1879 tarihli kanunun içeriğinin dili ve sentaksının, dönemine göre, düzenli sayılabileceği kanaatindeyiz.

B. Kanunun Osmanlı-Türk Ceza Muhakemesi Hukukuna Getirdiği Bazı Esaslı Yenilikler

1. Savcılık Kurumu

Savcılık kurumu, tek kadıdan oluşan, monist yapıdaki bir mahkeme yapısını temel prensip kabul eden¹⁶⁹ ve dönemin hukukçuları tarafından kamu hukuku/özel hukuk ayrımı yapılmamasına bilhassa özen gösterilen¹⁷⁰ İslam yargılama hukukuna mahiyeti gereği aykırı bir kurumdur¹⁷¹. Bu hukuk düzeninde, kamu davasını açma yetkisiyle donatılmış bir merci yoktur¹⁷². Bu durum dikkate alınırca, kişilerin kendi ceza davalarını kendi adlarına yürüttükleri şeriat mahkemelerinde savcılık kurumunun bulunmaması¹⁷³ doğal bir durumdur. Gerçi bu sistemde davacının kendini bir vekil ile temsil ettirmesi

¹⁶⁷ Ibid., s. 288.

¹⁶⁸ Ibid., s. 288.

¹⁶⁹ ORTAYLI, İlber, **Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı**, 13. Baskı, Kronik Yayınları, İstanbul, 2020, s. 22.

¹⁷⁰ MARDİN, **Türk Modernleşmesi**, 1994, s. 131.

¹⁷¹ ORTAYLI, 1983, s. 131. Savcılık teşkilatının tarihi ile ilgili olarak bkz: ÜÇÖK, Coşkun, “Savcılıkların Avrupa Hukukunda Gelişmesi ve Türkiye’de Kuruluşu”, **Ord. Prof. Sabri Şakir Ansay’ın Hatrasına Armağan**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1964, (s. 35-48); ÜNAL ÖZKORKUT, Nevin, **Osmanlı Hukukunda Müdde-i Umumilik: Savcılık Kurumunun Türk Hukukuna Girişi ve Uygulanma Süreci**, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2016.

¹⁷² BAYINDIR, 2015, s. 153.

¹⁷³ CENTEL / ZAFER, 2020, s. 127.

mümkündür¹⁷⁴. Ancak bu “vekil”in savcılık kurumuyla hiçbir ilintisinin olmadığı açıktır. Yine, İslam yargılama hukukunda dava, özel hukuk uyuşmazlıklarının yanı sıra hakaret, öldürme, yaralama, hırsızlık, kazif (zina iftirası) gibi tazir suçlarında bireyler tarafından açılmakta; “hukûku’l-lah”a (Allah’ın haklarına) aykırılık olarak görülen topluma karşı işlenen suçlarda ise dava “kendiliğinden” açılmış sayılmaktadır¹⁷⁵. Görüldüğü gibi bu sistemde hukuk davasından ayrı “ceza davası” diye bir dava türü olmadığı gibi kamu davasını açacak bir süje de bulunmamaktadır.

Kanunun ceza muhakemesi hukukuna getirdiği en önemli yeniliklerden biri, “savcılık kurumu”dur¹⁷⁶. İlk defa bu kanunla savcılarının ve hâkimlerin konumu, görev ve yetkileri birbirinden belirgin biçimde ayrılmıştır¹⁷⁷. Kanun, savcılarının görevleri ve yetkilerine ilişkin hükümlere detaylı biçimde yer vermek suretiyle modern anlamda ceza yargılamasına oldukça yakın bir muhakeme usulü yaratmıştır¹⁷⁸. Savcılık kurumunun modern ceza muhakemesi düzeni içindeki vazgeçilmez konumu dikkate alınır, Kanun’un bu kuruma yer vermesinin önemi kendiliğinden anlaşılacaktır¹⁷⁹.

Bununla beraber savcılık, bir kurum olarak olmasa da bir görev olarak 1840’lı yıllardan itibaren varlık kazanmış, bu süreçte kurulan nizamiye mahkemelerinde bazı mahkeme üyelerine savcılık görevi tevdi edilmiştir¹⁸⁰. Yine de bu görevlendirmeleri daimi bir savcılık yapılanması olarak düşünmek isabetli olmayacaktır¹⁸¹.

Savcılık kurumuna ilişkin ilk düzenleme, bu kanun değildir. 22 Şubat 1870 tarihinde yayınlanan¹⁸² Dersaadet ve Mülhakatı İdâre-yi Zabıta ve Mülkiye ve

¹⁷⁴ ORTAYLI, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti’nde Kadı*, 2020, s. 77.

¹⁷⁵ BAYINDIR, **2015**, s. 153, s. 155.

¹⁷⁶ ÜÇOK / MUMCU / BOZKURT, **2020**, s. 319; CENTEL / ZAFER, **2020**, s. 28; AKBULUT, **2018**, s. 321; AKGÜNDÜZ, **2017**, s. 89; BAYINDIR, **2015**, s. 71.

¹⁷⁷ SCHULL, Kent F., *Prisons in the Late Ottoman Empire: Microcosms of Modernity*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2014, s. 24.

¹⁷⁸ BOZKURT, **1996**, s. 105.

¹⁷⁹ AKBULUT, **2018**, s. 321.

¹⁸⁰ CENTEL / ZAFER, **2020**, s. 127; GÖKCEN / BALCI / ALŞAHİN vd., **2018**, s. 52.

¹⁸¹ GÖKCEN / BALCI / ALŞAHİN vd., **2018**, s. 52.

¹⁸² 21 Zilkade 1286, BİNGÖL, Sedat, “Vakâ-yi Zaptiyye Gazetesi ve İstanbul Mahkemeleri”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları-Recent Period Turkish Studies*, Yıl: 2007, Sayı: 11, (s. 1-30), s. 5.

Mehâkim-i Nizamiyesine Dair Nizamname'sinin 61. maddesinde “*Divan-ı Temyiz’de erbab-i cinayet aleyhinde müddei sıfatında bulunmak üzere devlet namına umur-i hukukiyye ve kanuniyye vâkıf bir memur bulunacaktır*” hükmü bulunmaktadır¹⁸³. Böylece savcılık kurumu olmasa da savcının görevini ya da savcılık “sıfatı”nın gereğini yerine getirecek bir ceza muhakemesi süjesinin durumu düzenlenmiştir. Keza, aynı nizamnamenin 71. maddesinde “*Deavi meclislerinde daimi surette birer Müdde-i umumî bulunmayıp meclis maiyyetinde bulunan teftiş memurlarından biri meclisin tensibi üzerine ledelicap bu vazifeyi ifa eyleyecektir*” hükmü yer almaktadır¹⁸⁴. Bu hükümde sadece savcılık görevinden ya da sıfatından değil, ilk kez olmak üzere “müdde-i umumi” (savcı) süjesinden bahsedilmekle birlikte; söz konusu nizamnamede, 61. madde hükmü bir kenara bırakılırsa, savcının görev ve yetkilerine ilişkin başkaca bir düzenleme bulunmamaktadır¹⁸⁵. Diğer taraftan, nizamnameden altı yıl sonra kabul edilen Kanun-u Esasî'nin 91. maddesi, “*Umuru cezaiyede hukuku âmmevi vikayeye memur müddei umumiler bulunacak ve bunların vezaiif ve derecatı kanun ile tâyin kılınacaktır*”¹⁸⁶ hükmüne yer verilerek ceza işlerinde kamu hukukunu koruyacak süje olarak savcılık görevine anayasal statü kazandırılmıştır. Fakat Kanun-u Esasî'nin yürürlüğe girdikten iki yıl sonra II. Abdülhamit tarafından süresiz olarak ve fiilen yürürlükten kaldırılması ile savcılığın anayasal niteliğine ilişkin bu hükmün hukuki önemini kaybettiği söylenebilir. Öte yandan, savcılık kurumunun ilk kez, Ceza Muhakemesi Kanunu'yla aynı yıl kabul edilen Teşkilat-ı Mehakim Kanunu ile teşkil edildiği de ileri sürülmektedir¹⁸⁷. 18 Haziran 1879 tarihli Teşkilat-ı Mehakim Kanunu'yla ülke genelinde savcılıkların kurulduğu bilinmektedir¹⁸⁸. Ancak Teşkilat-ı Mehakim Kanunu'yla “savcılık kurumu”nun değil, “savcılık teşkilatı”nın kurulduğunu

¹⁸³ BOZKURT, 1996, s. 105.

¹⁸⁴ Ibid., s. 105.

¹⁸⁵ Ibid., s. 105-106.

¹⁸⁶ Kânûn-ı Esâsî, <https://www.anayasa.gov.tr/>, (erişim tarihi 06.02.2021).

¹⁸⁷ ÜÇÖK / MUMCU / BOZKURT, 2020, s. 336; ORTAYLI, 1983, s. 131. Avukatlık kurumunun ise 1875'te İstanbul mahkemelerinde, 1876'da ilan edilen bir fermanla tüm ülkede kurulduğu görülmektedir. ÜÇÖK / MUMCU / BOZKURT, 2020, s. 336; ORTAYLI, 1983, s. 131.

¹⁸⁸ BOZKURT, 1996, s. 106.

söylemek gerekir. Görev ve yetkileri belirlenmeyen bir süjeye ilişkin hukuki kurumun varlığından söz edilemez.

Nihayet 1879 tarihli Ceza Muhakemesi Kanunu'yla "savcılık kurumu" hukuken yaratılmıştır. Kanunun Zabıta-i Adliyeye ve Onun Memurin-i İcraiyesine Dair" olan birinci kitabının, dördüncü faslı "Müddeiumumilere dair"¹⁸⁹. Bu fasıl, iki kısma ayrılmıştır.

Birinci kısımda (m. 20-25)¹⁹⁰ "bidayet mahkemeleri müddeiumumileriyle muavinlerinin zabıta-i adliyeye müteallik vezaifi" düzenlenerek ilk derece mahkemeleri nezdindeki savcı ve savcı yardımcılarının soruşturma ve kamu davası açma başta olmak üzere görev ve yetkileri açıklığa kavuşturulmuştur.

Buna göre, savcılar kabahatler dışındaki tüm suçları (cünhaları ve cinayetleri¹⁹¹) araştırmak, soruşturmak ve faili aleyhinde dava açmak zorunda olup (m.20); bu görevin yerine getirilmesinde suçun işlendiği yer ile şüphelinin ikamet ettiği ya da tutuklandığı yer savcılarını eşit olarak sorumludur (m. 21)¹⁹². Suçun ülke dışında işlenmesi dahil olmak üzere Kanunun 5., 6. ve 7. maddelerinde öngörülen durumlarda bu görevler şüphelinin asıl olarak ikamet ettiği ya da yakalandığı yerin veya son ikametgahının bulunduğu yer savcısı tarafından yerine getirilmelidir (m. 22)¹⁹³.

Bu kısımda ayrıca savcılarının ve diğer adli kolluk/soruşturma görevlilerinin görevlerini yerine getirirken silahlı kuvvet talep etme ve kullanma yetkileri tanınmıştır (m. 23)¹⁹⁴. Savcıya ulaşamaması halinde mahkeme başkanının emriyle üyeler ya da memurlar arasından görevlendireceği kişinin savcının görevlerini yerine getireceği ve geçici olarak savcılık görevi üstlenen mahkeme üyesinin görevlendirilen iş bakımından mahkeme üyeliği sıfatını taşıma yetkisi olmadığı da düzenlenen hususlardandır (m.

¹⁸⁹ GÖKCEN, 1994, s. 207; BOZKURT, 1996, s. 106.

¹⁹⁰ Bkz: GÖKCEN, 1994, s. 207.

¹⁹¹ Bu terim, kasten öldürmeyi değil, tüm ağır suçları ifade etmektedir.

¹⁹² GÖKCEN, 1994, s. 207.

¹⁹³ Ibid., s. 207.

¹⁹⁴ Ibid., s. 207.

24)¹⁹⁵. Sorgu hâkimleri tarafından verilecek kararların, kanunun ilgili bölümünde belirtilen usul ve kurallara göre tebliğ edilmesini sağlamak da savcılar görevleri arasındadır (m. 25)¹⁹⁶.

Savcının ceza muhakemesinde soruşturma yapma ve kamu davası açma zorunluluğu¹⁹⁷, görevi ve yetkisi, yer bakımından yetki kuralları, savcı yerine soruşturma görevini üstlenecek kişinin görevlendirme usulü ve statüsünün bu kısımda düzenlendiği görülmektedir. Söz konusu hükümler, modern anlamda savcılık kurumunun 1879 tarihli Ceza Muhakemesi Kanunu'yla kurulduğu tezini açıkça destekleyecek niteliktedir.

İkinci kısımda (m. 26-44)¹⁹⁸ “müddeiumumilerin vezaif-i memurelerinin suver-i icraiyesi” düzenlenerek savcılar görevlerini icra şekli, dönemine göre oldukça ayrıntılı olarak hüküm altına alınmıştır.

Memurların işlendiğini bildiği suçları görevli savcıya bildirme, suça ilişkin bilgileri, tutanakları ve diğer belgeleri iletme yükümlülüğü (m. 26), kişilerin işlendiğini bildiği suçları görevli savcıya bildirme yükümlülüğü (m. 27), ihbarnamelerin düzenlenme ve kayıt usulü (m. 28), belirli ağır cezaları gerektiren suçlarda¹⁹⁹ suçüstü halinde savcının suçu olay yerinde bizzat soruşturma ve ilgililerin ifadesini alma, bunları huzuruna çağırma görevi ve yetkisi (m. 29-30), savcının tutanak düzenlenmesine kadar ilgililerin bulunduğu yerden ayrılmamasına karar verme ve bu emre aykırı davranan kişileri gözaltına alma yetkisi ile bu kişilerin cezalandırılma usulü ve yaptırım (m. 31), savcının suçta kullanılan ya da suç için hazırlanan silah, eşya ile delillere elkoyma yetkisi ve usulü (m. 32), savcının şüphelinin konutunda arama ve elkoyma yetkisi ile usulü (m. 33-36), savcının belirli ağır cezaları gerektiren suçlarda suçüstü halinde tutuklama, zorla getirme ve sorgulama yetkisi (m. 37), suçüstü halinin tanımı (m. 38), tutanak düzenleme usulü (m. 39), savcının bilirkişi belirleme yetkisi (m. 40),

¹⁹⁵ Ibid., s. 207.

¹⁹⁶ Ibid., s. 207.

¹⁹⁷ CENTEL / ZAFER, 2020, s. 127.

¹⁹⁸ Bkz: GÖKCEN, 1994, s. 207-211.

¹⁹⁹ O dönemde yürürlükte olan Ceza Kanunu'na göre “idam, kürek, kalebentlik, müebbet sürgün” gibi cezaları gerektiren suçlar. GÖKCEN, 1994, s. 208.

ölü muayenesi ve usulü (m. 41), savcının tutanak ve evrakı sorgu hakimine teslimi ve şüphelinin gözaltında tutulması (m. 42), konutta gerçekleşen suçların ağır cezayı gerektiren suçüstü hali usulüne bağlı kılınması ve konut sahibinin savcıya başvurma yükümlülüğü (m. 43), ağır cezayı gerektiren suçüstü hali usulüne tabi durumlar dışında savcının ihbar veya başka bir yolla görevli olduğu daire dahilinde suç işlendiğine veya suç failinin bulunduğu vakıf olması durumunda soruşturma ve gerekirse suç yerine bizzat gidilmesi ile gereken tutanakların hazırlanmasını sorgu hâkimine havale etmesi (m. 44) bu kapsamdadır²⁰⁰.

“Müddeiumumilere dair” olan dördüncü faslı takip eden beşinci fasıl (m. 45-49)²⁰¹ ise esas itibarıyla “müddeiumumilere muavenet edecek zabıta-i adliye memurları”nın görev ve yetkilerini düzenlemekte olup savcıya ilişkin bazı hükümlere de yer vermektedir. Örneğin soruşturmada savcının adli işlemleri icra etmekte öncelikli yetkisinin düzenlendiği 47. madde²⁰² ile savcının soruşturma evresindeki otoritesi ve öncü statüsü teyit edilmektedir. Keza, 48. maddede düzenlenen²⁰³ adli kolluk/soruşturma görevlilerinin düzenledikleri ihbarname, tutanak ve diğer belgeleri geciktirmeksizin savcıya gönderme yükümlülüğü, savcının ceza muhakemesindeki statüsünü güçlendirici niteliktedir. 49. maddede ise benzer nitelikte bir hükmün yanı sıra savcının “iddianame-i mahsus” düzenleme yetkisi düzenlenmiştir²⁰⁴. Dolayısıyla, bu fasıldaki hükümler de 1879 tarihli Kanun’un öngördüğü savcılık kurumunun modern anlamda savcılık kurumuna ne denli yakın bir mahiyette olduğunu doğrulamaktadır.

1879 Ceza Muhakemesi Kanunu’ndaki söz konusu hükümler bir bütün olarak değerlendirildiğinde, savcının tüm esaslı görev ve yetkilerinin belirlendiği, savcı ile diğer adli merciler arasındaki görev paylaşımının sınırlarının çizildiği, savcının yönetimindeki soruşturma evresinin usul, araç ve yöntemlerinin, delil araştırma yöntemlerinin tespit edildiği, savcının yetkisindeki koruma tedbirlerinin düzenlendiği

²⁰⁰ GÖKCEN, 1994, s. 207-211.

²⁰¹ Bkz: GÖKCEN, 1994, s. 211-212.

²⁰² GÖKCEN, 1994, s. 211.

²⁰³ Ibid., s. 211.

²⁰⁴ Ibid., s. 212.

görülmektedir. O yüzden tüm esaslı, zorunlu ve ayırt edici unsurlarıyla Türk hukukunda “savcılık kurumu”, 1879 tarihli Usul-i Muhâkemât-ı Cezâiyye Kanun-ı Muvakkati ile kurulmuştur.

Kanun’un yarattığı savcılık kurumunun tüm ülkede uygulanacak hukuki mahiyette olduğu açıktır. Nitekim Kanun’un kabulünün ardından tüm ülkede savcılar ve savcı yardımcılar görevlendirilmiştir²⁰⁵. Kuşkusuz savcılık kurumunun toplumda kabul görüp görmemesi başka bir sorundur. Başlangıçtaki uygulamada, davacı ve davalıdan ibaret tarafların öngörüldüğü şer’i hukuk düzeninde olmayan savcılık kurumunun işlevinin bazı kesimler tarafından anlaşılmadığı, “üçüncü bir şahsın” (savcının) yargılamaya müdahale etmesinin garip karşılandığı ve tepki gördüğü belirtilmektedir²⁰⁶.

2. Sorgu Hâkimliği

Sorgu hâkimliğine ilişkin ilk düzenleme 1879 tarihli Ceza Muhakemesi Kanunu değildir. “Müstantiklik” olarak adlandırılan bu kurumun ilk defa 1275/1859 tarihli Dersaadet’te Ceraimin Mahall-i Muhakemesiyle Usul-i Muhakemeye Dair Tertib Olunmuş Nizam-ı Muvakkat’ta düzenlendiği kaydedilmektedir²⁰⁷. Bununla beraber sorgu hâkimliği kurumu, ceza muhakemesi sisteminde bütüncül, kapsamlı ve sistematik olarak ilk kez 1879 tarihli kanunla düzenlenmiştir.

Kanunun birinci kitabının altıncı faslı (m. 50-85)²⁰⁸, sorgu hâkimlerine ilişkindir. Bu faslın ilk kısmında sorgu hâkimlerinin atanması, ikinci kısmında ise görevleri düzenlenmektedir.

Kanuna göre üç yıl için atanan sorgu hâkimleri, ilk derece mahkemelerinin üyeleri arasından da tayin edilebilmekte; mahkeme başkanı da üyelerden birini geçici olarak

²⁰⁵ BOZKURT, 1996, s. 106.

²⁰⁶ Bu bilgilere Abdurrahman Şeref, *Tarih Muhasebeleri* adlı eserinde yer vermektedir. BOZKURT, 1996, s. 106, 250 numaralı dipnot.

²⁰⁷ GAYRETLİ, 2015, s. 267.

²⁰⁸ Bkz: GÖKCEN, 1994, s. 212-217.

asıl sorgu hâkimiyle beraber görev yapmak üzere sorgu hâkimi olarak görevlendirebilmektedir (m. 50-51)²⁰⁹.

Sorgu hâkimleri soruşturmaya ilişkin görevleri bakımından istinaf mahkemesi savcısının gözetiminde olup bir yerde tek sorgu hâkimi varsa ve herhangi bir sebeple görevini yapamayacak durumdaysa mahkeme başkanı üyelerden birini sorgu hâkimi olarak atayacaktır (m. 52-53)²¹⁰.

Sorgu hâkimleri, suçüstü halinde²¹¹, savcıya ait tüm yetkileri kullanmak, savcının hazır bulunmasını istemek, daha önce ortaya çıkan suçüstü hallerine ilişkin belgelerin savcı tarafından gönderilmesi durumunda gerekli işlemleri ve eksik saydığı işlemleri yeniden yapmakla görevli ve yetkili iken; diğer hallerde, yaptıkları tüm işlemleri savcıya bildirmekle görevli; zorla getirme ve geçici tutuklama konusunda yetkilidir (m. 54-55-56)²¹².

Bunların dışında, soruşturma işlemleri çerçevesinde, şikayet/şahsi hak davası üzerine veya re'sen, tanık dinleme, yazılı deliller ve ispat aracı olan eşyayı değerlendirmenin (m. 58-85)²¹³ yanı sıra çağrı, tutuklama, tahliye, soruşturma neticesinde düzenlenecek kararnamelere²¹⁴ ilişkin olarak, kanunla sorgu hâkimlerine tanınan pek çok görev ve yetkiyi düzenleyen hükümlerin varlığından bahsetmek mümkündür.

Genel olarak değerlendirildiğinde sorgu hâkimliğinin soruşturma evresinde geniş yetkileri haiz bir sùje ve temel bir kurum olarak bu kanunla oluşturulduğu anlaşılmaktadır.

²⁰⁹ GÖKCEN, 1994, s. 212.

²¹⁰ Ibid., s. 212.

²¹¹ GAYRETLİ, 2015, s. 287.

²¹² GÖKCEN, 1994, s. 212-213.

²¹³ Bkz: GÖKCEN, 1994, s. 213-217.

²¹⁴ GAYRETLİ, 2015, s. 287.

3. Kanun Yolları

a) Genel Olarak

İslam ve klasik dönem Osmanlı ceza muhakemesi hukuku incelendiğinde²¹⁵, “kanun yolları” kurumunun bu hukuk dalına yabancı bir kurum olduğu anlaşılmaktadır. Aşağıda değinilecek birtakım idari kurumların bazı mahkeme kararlarını belli durumlarda incelemiş olması, bu durumu değiştirmemektedir. 1879 tarihli kanunla, kanun yolları, Osmanlı-Türk ceza muhakemesi hukuku tarihinde ilk defa bütüncül şekilde ve bir kurum olarak düzenlenmiştir.

b) İstinaf

1879 tarihli Ceza Muhakemesi Kanunu, 1858 Ceza Kanunnamesi’nde kabahat ve cünha olarak tasnif edilen suçlar için farklı istinaf usulleri öngörmüştür.

Kanunun *muhakemata* ayrılan ikinci kitabının birinci babının birinci faslının ikinci başlığı (“*fıkra*”sı, m. 156-162) kabahate (1858 Ceza Kanunnamesi’ne göre en hafif suçlara) ilişkin davalara hükümlerin istinaf usulünü²¹⁶ düzenlemektedir. İlgili düzenlemelere göre²¹⁷, ilçe ilk derece mahkemelerinin kabahate ilişkin hükümleri istinafa tabi olmayıp ilçede yer alan nahiye meclislerinden verilen istinaf edilebilir hükümler, bu mahkemelerde istinaf yoluyla incelenecektir (m. 156)²¹⁸. İstinaf hükmün infazını ertelemekte olup istinaf dilekçesi hükmün tebliğinden itibaren on gün içinde verilmek durumundadır (m. 157-158)²¹⁹. Savcı ya da taraflar, tanıkların yeniden dinlenmesini, başka tanıkların çağrılmasını isteme; istinaf hükmünden sonra bu hükmü Temyiz Mahkemesi’nde temyiz etme hakkına sahiptir (m. 159, m. 161)²²⁰. Alenilik,

²¹⁵ Bkz: BAYINDIR, 2015, s. 146-161.

²¹⁶ GAYRETLİ, 2015, s. 287.

²¹⁷ Bkz: GÖKCEN, 1994, s. 230-231.

²¹⁸ GÖKCEN, 1994, s. 230.

²¹⁹ Ibid., s. 230-231.

²²⁰ Ibid., s. 231.

deliller, kesin hükmün geçerliliği gibi hususlar bakımından istinaf yargılaması, ilk derece yargılamasının kurallarına tabidir (m. 160)²²¹.

Cünhalara ilişkin davaların görüldüğü mahkemelerin yargılama usulünün düzenlendiği kanunun aynı kitap ve babının ikinci faslında, bu davalara ilişkin istinaf usulüne ilişkin kurallara (m. 183-198)²²² yer verilmektedir. *Cünhalara* ilişkin hükümlere karşı, Mahkemeler Teşkilatı Kanunu uyarınca istinaf yolu açık olup sırasıyla, suçlu ya da sorumlular, şahsi hak davacısı, il (*liva, sancak*) ilk derece mahkemeleri nezdindeki savcılar, istinaf mahkemesi savcıları, ormana ilişkin *cünhalar* bakımından ise ek olarak orman idaresi istinaf hakkına sahiptir (m. 183-184)²²³. Başvuru hükmün infazını durdurmakta olup başvuru süresi genel olarak on gün, istinaf mahkemesi savcısı için kararın kendisine tebliğ edilmesi halinde bir ay ve bu savcı için diğer hallerde iki ay, hüküm gıyapta verilmişse sanık bakımından her on kilometre için sanığa ya da yerleşim yerine tebliğinden itibaren iki gün eklenmek üzere on gündür (m.185, m. 187)²²⁴. Beraat hükmü verilmişse sanık istinafa rağmen serbest bırakılmakta; diğer taraftan, istinafta gıyapta hüküm verilmesi halinde itiraz hakkı bulunmaktadır (m. 188, m. 190)²²⁵. İstinaf hükmü, şahsi hak davacısı, sanık, savcı ve malen sorumlu tarafından temyiz edilebilmektedir (m. 198)²²⁶.

Kanunun aynı kitabının, *cinayete* (ağır cezayı gerektiren suçlara) ilişkin görevli mahkemelerinin yargılama usulünün düzenlendiği ikinci babında ise istinafa ilişkin bir kural saptanamamıştır.

İstinafa ilişkin kanun hükümleri incelendiğinde bu kurumun esaslı unsurlarının dönemine göre kapsamlı ve ayrıntılı olarak düzenlendiği görülmektedir. Dolayısıyla, istinaf kurumunun Türk ceza muhakemesi hukukunda ilk kez bu kanunla düzenlendiğini söylemek mümkündür.

²²¹ Ibid., s. 231.

²²² Bkz: GÖKCEN, 1994, s. 234-236.

²²³ GÖKCEN, 1994, s. 234.

²²⁴ Ibid., s. 235.

²²⁵ Ibid., s. 235.

²²⁶ Ibid., s. 236.

c) Temyiz

Temyiz kurumu, tek kadıdan oluşan ve tek dereceli bir yargılama süreci öngören İslam ve klasik dönem Osmanlı yargılama hukukunda bulunmayan bir kurumdur²²⁷. Gerçi Osmanlı Devleti'nde temyiz mahkemesi işlevine yakın mahiyette, sadrazam başkanlığında ve kazaskerlerin üyesi olduğu Cuma Divanı ya da Huzur Murafaası olarak adlandırılan kurul ile yüksek mahkeme benzeri bir işlevi de olan Çarşamba Divanı'nın varlığından söz edilmektedir²²⁸. Ancak bu kurulların faaliyetlerinin, modern anlamıyla, sürekli, genel ve olağan bir kanun yolu olan temyizden çok farklı mahiyette olduğu açıktır.

1868 yılında kurulan Divan-ı Ahkâm-ı Adliye, hukuk ve ceza dairelerinin yerine getirdiği bir “temyiz mahkemesi” işlevine sahip olsa da kuruluşundan birkaç ay sonra adı “Adliye Nezareti” (Adalet Bakanlığı) olarak değiştirilmiştir²²⁹. Bu durumda yürütme erkinden bağımsız bir temyiz mahkemesinin varlığından söz etmek güç olduğuna göre, temyiz kanun yolunun modern anlamıyla henüz kurumsallaşmadığı söylenebilir. Ayrıca temyiz usulü ancak 1879 tarihli kanunla ayrıntılı olarak düzenlenecektir.

Belirtilen sebepler dolayısıyla, 1879 Ceza Muhakemesi Kanunu ile düzenlenen temyiz kanun yolunun Osmanlı-Türk ceza muhakemesi hukuku tarihinde gerçek anlamda bir yenilik sayılması gerekir.

Kanunun temyiz kanun yoluna ilişkin hükümlerinin kanunun ikinci kitabının üçüncü babında (m. 313-353)²³⁰ yer aldığı görülmektedir²³¹.

Temyiz, her üç suç tipine ilişkin hükümler bakımından da mümkündür (m. 313)²³².

²²⁷ ORTAYLI, 1983, s. 131; MARDİN, *Türk Modernleşmesi*, 1994, s. 133. Merkezi idarenin genel mahiyette bir denetimi ile Sadrazam'ın “ikinci divanı”nın bazı mahkemeleri kararlarını denetleyip “kınaması” şeklinde uygulamalar vardır. Ancak bir “temyiz organı” olduğundan söz edilemez. ORTAYLI, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, 2020, s. 31-32.

²²⁸ SEYİTDANLIOĞLU, 2020, s. 375-376.

²²⁹ MARDİN, *Türk Modernleşmesi*, 1994, s. 139.

²³⁰ Bkz: GÖKCEN, 1994, s. 255-264.

²³¹ GAYRETLİ, 2015, s. 287.

²³² GÖKCEN, 1994, s. 255.

Ağır cezayı gerektiren suçlar (*cinayetler*) bakımından, itham heyeti kararı ve bu suçlara bakmakla görevli mahkeme huzurunda yapılan soruşturma, yargılama ve mahkeme kararında kanun gereği, yerine getirilmemesi geçersizlik (*mefsuhiyet*) ile malul işlemlerde kanuna aykırılık veya ihmal, kararın geçersizliğini gerektirdiği gibi; geçersizliğe yol olan sebepten sonraki işlemler de geçersizlikle malul olup; mahkemenin yetkisizliği, sanık ya da savcının kanuni bir hakkını kullanmaya yönelik talebinin ihmal ya da ret yoluyla yerine getirilmemesi bozma sebebidir (m. 314)²³³.

Beraat kararlarına karşı savcının temyiz hakkı bulunmaktadır (m. 315)²³⁴. Geçersizliğin sebebi, hükmedilen cezanın ilgili suç için kanunda öngörülen cezadan farklı olması halinde hem savcı hem sanığın temyiz hakkı mevcutken; sadece kanuni dayanağın gösterilmemiş olması temyiz sebebi olamaz (m. 316-317)²³⁵.

Cinayetler için m. 314'te belirtilen geçersizlik halleri ile m. 315 hükmü, *kabahat* ve *cünhalar* bakımından da geçerli olup sanık, savcı ve şahsi hak davacısının kural olarak temyiz hakkı vardır (m. 319-320)²³⁶. Cinayete ilişkin hükümler kendiliğinden, diğer hükümler sekiz günlük süresi içinde yapılan talep üzerine temyize tabidir (m. 322-323)²³⁷.

Kanunun temyiz kanun yoluna ilişkin hükümleri, modern bir ceza muhakemesi kanunundaki, örneğin 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'ndaki hükümler kadar ayrıntılı olmamakla birlikte dönemine göre kapsamlıdır. Bu yüzden ceza muhakemesi hukukunda temyize ilişkin ilk temel ve genel düzenlemenin 1879 tarihli Ceza Muhakemesi Kanunu'nda yer aldığını söylemek mümkündür.

²³³ Ibid., s. 255-256.

²³⁴ Ibid., s. 256.

²³⁵ Ibid., s. 256.

²³⁶ Ibid., s. 256-257.

²³⁷ Ibid., s. 255-257.

d) Yargılamanın Yenilenmesi

Kanun oldukça sınırlı hallerde, *cinayet* ve *cünhalarla* ilgili olarak yargılamanın yenilenmesi²³⁸ olağanüstü kanun yolunu da düzenlemiştir. Dikkat çeken bir nokta, yargılamanın yenilenmesinin temyize ayrılan başlığın altında düzenlenmiş olmasıdır.

Yargılamanın yenilenmesi sebepleri, kasten öldürme suçlaması üzerine bu suçtan mahkumiyet hükmü verildikten sonra öldürüldüğü iddia edilen kişinin yaşadığına ilişkin yeterli belirti ortaya çıkması, bir kişinin bir cünha ya da cinayetten mahkum edildikten sonra diğer bir kişi aleyhine başka bir hükümle o suçun faili olduğuna dair bir mahkumiyet kararı verilmesiyle iki hükmün çelişmesinin bir sanığın masum olduğunu göstermesi, yargılamada tanıklık yapan bir kişinin sonradan yalan tanıklık suçundan mahkum olması ya da medeni haklarından yoksun bırakılmasına karar verilmesinden ibarettir (m. 349)²³⁹.

Bu kanun yoluna başvuru hakkı, sırasıyla, Adalet Bakanı, sanık, sanık ölmüşse mirasçıları ile akrabaları ve son olarak vasiyet yoluyla atanan vekil tarafından kullanılabilir olup cünhaya ilişkin olarak verilen hüküm, sadece hapis cezasına mahkumiyet ise yargılamanın yenilenmesi mümkündür (m. 350, cümle 1-2)²⁴⁰.

Yargılamanın yenilenmesinin, modern ve olağanüstü bir kanun yolu olduğu dikkate alınır, 1879 tarihli kanunda yer alan en önemli kurumlar arasında sayılması gerekir. 1879 tarihli Ceza Muhakemesi Kanunu, bu kanun yolu bakımından da ilk temel yasal düzenleme olarak değerlendirilmelidir.

4. Kanun Önünde Cinsiyet Eşitliği

Kanunun getirdiği bir başka yenilik, cinsiyet eşitliğini sağlamak yönünde önemli bir adım olarak, düzenlediği haklardan kadınların da yararlanabilmesini öngörmesidir²⁴¹. Gerçekten, genel olarak kanun hükümlerinde cinsiyet ayrımına dayalı

²³⁸ GAYRETLİ, 2015, s. 287.

²³⁹ GÖKCEN, 1994, s. 262.

²⁴⁰ Ibid., s. 262-263.

²⁴¹ AKBULUT, 2018, s. 321.

bir yaklaşım yoktur. Ancak, bir istisna olarak, tanığın kadın olması durumunda “meşru bir mazereti” bulunması koşuluyla ifadesinin konutunda alınmasına ilişkin bir hükme yer verildiği, dolayısıyla, yürürlükte olduğu dönemde kadının sosyal statüsünü belli ölçüde yansıttığı görülmektedir²⁴².

Söz konusu istisna bir kenara bırakılırsa, 1879 tarihli kanunun, ceza muhakemesi hukukunda cinsiyet eşitliği bakımından önemli bir ilerleme sayılması yerinde olacaktır.

5. Ceza Mahkemeleri

Osmanlı Devleti’nde yargılama, sadece (“naip” olarak da adlandırılan²⁴³) kadıdan oluşan, dolayısıyla tek hakimli, yalnızca yargılama faaliyetine tahsis edilmiş bina olmaksızın kadının konutunda, cami ya da medreselerin odalarında çalışan kadı mahkemeleri (şeriat mahkemeleri) tarafından yerine getirilmekteydi²⁴⁴. Bu yüzden, Osmanlı ceza muhakemesi sistemi bağlamında “kadı mahkemesi” terimini geniş anlamıyla algılamak gerekir. Zira bu sistemde mahkemelerin kadıdan bağımsız bir “makam” olarak mevcut olduğu söylenemez²⁴⁵. Ancak kadı’nın kendisinden bağımsız bir yargısal merci mevcut olsaydı dahi, klasik Osmanlı hukukunda hukuk ve ceza mahkemesi ayrımı olmadığından, yine de bir “ceza mahkemesi”nin varlığından bahsedilemezdi²⁴⁶.

Modern anlamıyla ceza mahkemelerinin kurulması, bu kanunun getirdiği yenilikler arasında değerlendirilmektedir²⁴⁷. Kuşkusuz “ceza mahkemesi niteliğinde” birtakım yargı mercileri 1879’den önce de teşkil edilmişti. 1840 Ceza Kanunnamesi’ni uygulamak amacıyla İstanbul’da kurulan Meclis-i Tahkikat ile mensupları karma yapıda

²⁴² Ibid., s. 321.

²⁴³ TANER, 1950, s. 17. Ancak (klasik dönemde) “naip”in kadı tarafından atanan bir vekil olduğu da belirtilmektedir. ORTAYLI, **Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti’nde Kadı**, 2020, s. 82.

²⁴⁴ ORTAYLI, **Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti’nde Kadı**, 2020, s. 68-69; CENTEL / ZAFER, 2020, s. 26.

²⁴⁵ CENTEL / ZAFER, 2020, s. 27.

²⁴⁶ HEYD, Uriel, “Eski Osmanlı Ceza Hukukunda Kanun ve Şeriat”, (Çev. Selâhaddin Eroğlu), **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Yıl: 1984, Cilt: 26, Sayı: 1, (s. 633-652), s. 643.

²⁴⁷ ÜÇOK / MUMCU / BOZKURT, 2020, s. 319.

olan Meclis-i Tahkikat'ı model olarak taşrada, eyaletlerde kurulan, vali, kadı ve Eyalet Meclisi üyeleri arasından veya dışarıdan vali tarafından seçilen kişilerden oluşan karma mahkemeler bu cümleden olup söz konusu mahkemelerin yalnız ölüm cezası kararları, memurları yargılamanın yanı sıra idari yetkileri de olan Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'nin incelemesine ve Padişah onayına tabi; diğer kararları ise kesindi²⁴⁸. Ancak Meclis-i Tahkikat ile taşradaki karma nitelikli mahkemelerin kurulması kadıdan ibaret şeriat mahkemelerinin yetkisizleştirilmesi ve üye kompozisyonu karma olan mahkemelerin yetkili kılınması suretiyle ceza yargılamasının laikleştirilmesi yönünde ciddi bir adımdı²⁴⁹.

Keza 1847'de yabancıları yargılamak üzere kurulan, hem Osmanlı hem de yabancı üyelerden oluşan karma yapıdaki "ceza-hukuk mahkemesi"nin; ayrıca, 1864'te kabul edilen Vilayet Nizamnamesi uyarınca, kazalarda "Meclis-i Deavi", sancak merkezlerinde "Meclis-i Temyiz", eyalet merkezlerinde "Divan-ı Temyiz" adlarıyla kurulan ve müslüman olsun olmasın tüm Osmanlı teb'asının ceza ve hukuk uyuşmazlıklarına bakan karma mahkemelerin varlığından da bahsetmek gerekir²⁵⁰. Bu bağlamda, nizamiye mahkemelerinin ceza dairelerinin aynı yıl (1864), Tuna Vilayeti'nde; 1865'te ise tüm ülkede faaliyet göstermeye başladığını not etmek gerekir²⁵¹. Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'nin 1868'de Şûrâ-yı Devlet²⁵² ve Divan-ı Ahkâm-ı Adliye²⁵³ olarak ikiye ayrılması sonucunda yaratılan, nizamiye mahkemelerinin istinaf ve temyiz mercii olan Divan-ı Ahkâm-ı Adliye'nin gerek istinaf gerekse temyiz birimlerinde ceza daireleri bulunmaktaydı²⁵⁴. Aynı sene (1868) kabul edilen, nizamiye mahkemelerini yeniden düzenleyen Mehakim Nizamnamesi'yle

²⁴⁸ Ibid., s. 332.

²⁴⁹ Ibid., s. 332.

²⁵⁰ Ibid., s. 333-334.

²⁵¹ CENTEL / ZAFER, 2020, s. 27.

²⁵² Şûrâ-yı Devlet, bugünkü Danıştay'ın selefi olan teşkilat olmakla birlikte faaliyete geçtiği ilk yıllarda Mithat Paşa'nın başkanlığı süresince Kanun-u Esasî'nin hazırlanması sürecinin merkezinde yer almıştır. BERKES, 2020, s. 220.

²⁵³ Divan-ı Ahkâm-ı Adliye, en yüksek adli makam olup Adalet Bakanlığı işlevine sahipti. İlk başkanı, dolayısıyla adalet bakanı ise Ahmet Cevdet Paşa idi. BERKES, 2020, s. 220; ŞİMŞİRGİL / EKİNCİ, 2018, s. 63.

²⁵⁴ SHAW / SHAW, 2000, s. 302; ÜÇÖK / MUMCU / BOZKURT, 2020, s. 334.

sancaklarda, hukuk mahkemesinden ayrı olarak kurulan, kadı başkanlığında ve üyelerinin bazıları halk tarafından seçilen ceza mahkemeleri ile vilayetlerde kurulan önemli suçlara ilişkin yargılama yapmakla yetkili, ağır ceza mahkemesi olarak nitelenebilecek “Meclis-i Cinayet”²⁵⁵, geçiş dönemi ceza mahkemeleriydi²⁵⁶. Yine de bunların hiçbiri modern anlamıyla ceza mahkemesi değildi.

1879’da kabul edilen Teşkilat-ı Mehakim Kanunu ise adli yapının yönetimden bağımsız olması, adalet müfettişliğinin kurulması ve mahkeme harçları ile kurullar tesis etmiş olması gibi yenilikler getirmiştir²⁵⁷. Bu kanun, ayrıca, başkentte kurulan Temyiz Mahkemesi’nin kanun yolu denetimi altında, mahkemelerin görev bakımından hukuk ve ceza mahkemesi olarak, derece bakımından ise bidayet ve istinaf mahkemesi olarak yeniden teşkilatlanmasını öngörmüştür²⁵⁸. Ancak bir bütün olarak ceza mahkemelerinin kendine özgü bir yargılama usulüne sahip bir mahkeme türü olarak oluşması için dayanak oluşturan asıl yasanın 1879 tarihli Ceza Muhakemesi Kanunu olduğu söylenebilir.

Gerçekten, bu kanunla, günümüzdeki anlamında, kendine özgü yargılama usullerine sahip “ceza mahkemeleri” kurulmuştur. Bununla beraber, şeriye mahkemelerinin de eş zamanlı olarak, kaldırıldığı 1924 yılına kadar faaliyet gösterdiğini; bu tarihe kadar yargı birliği prensibine aykırı ikili yapının devam ettiğini²⁵⁹ ve 1879 tarihli Ceza Muhakemesi Kanunu’nun da esasen nizamiye mahkemelerinin

²⁵⁵ ÜÇÖK / MUMCU / BOZKURT, 2020, s. 334-335.

²⁵⁶ Adli teşkilat ile mülki teşkilat ancak 1871 yılında kabul edilen Mehakim-i Nizamiye Hakkında Nizamname ile birbirinden ayrılmıştır. Keza, bidayet-istinaf şeklindeki iki dereceli mahkeme yapısı ile nahiye, kaza, liva (sancak), vilayet mahkemesi şeklindeki yer bakımından yetki paylaşımı da aynı Nizamname ile düzenlenmiştir. ÜÇÖK / MUMCU / BOZKURT, 2020, s. 335. Özellikle adli ve mülki teşkilatın ayrılmasının ancak 1871’deki Nizamname ile mümkün olması, yargı teşkilatındaki gelişmelerin ne denli aşamalı gerçekleştiğini daha açık bir biçimde ortaya koymaktadır.

²⁵⁷ ÜÇÖK / MUMCU / BOZKURT, 2020, s. 336.

²⁵⁸ KENANOĞLU, M. Macit, “Nizamiye Mahkemeleri”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nizamiye-mahkemeleri>, (erişim tarihi 19.02.2021).

²⁵⁹ TANER, 1950, s. 17.

yargılama usulünü düzenleyip sadece bu mahkemelerde uygulandığını²⁶⁰ unutmamak gerekir²⁶¹.

Kanunda, ceza mahkemelerinin kabahat (m. 132-155), cünha (m. 163-182) ve cinayet (199-312) suç türlerine bakan mahkemeler olarak ayrı usullere ve yetkilere sahip birer yargı mercii olarak tasarlandığı görülmektedir²⁶².

Mahkemelerin görevine ilişkin önemli hükümler bakımından ilk olarak belirtmek gerekir ki ilçe (*kaza*) ilk derece mahkemeleri, kabahate ilişkin davaları, kesin olarak, cünhaya ilişkin davaları ise istinaf yolu açık olmak üzere hükme bağlama konusunda görevlidir (m. 132)²⁶³.

İlçedeki ilk derece mahkemelerinin yanı sıra il (*liva*, sancak) ilk derece mahkemeleri, cünhalara ilişkin davalara bakmakla görevli olup orman idaresinin ormana ilişkin cünhalar hakkında açtığı ceza davalar, derece gözetilmeksizin ilçe ve il mahkemelerinden hangisi daha yakın ise o mahkemede görülecektir (m. 163)²⁶⁴.

Vilayetlerde, ilçe ilk derece mahkemeleri en az üç hâkimden, il ilk derece mahkemeleri en az beş hâkimden oluşmaktadır (m. 164)²⁶⁵.

Öte yandan, cinayet suçlarına ilişkin davalara bakan mahkemelerin başkanlarının görevlerinin ayrıca düzenlendiği (m. 232-234); bu davalardaki yargılamanın genel olarak mahkeme başkanının yönetimine tevdi edildiği görülmektedir (m. 264 vd.)²⁶⁶.

İslam yargılama hukuku, daha önce belirtildiği gibi, tekli yapıda bir yargılama mercii öngörmekte olup ceza mahkemelerinin birden fazla üyesinin olması, yargılamanın bir hakimler heyetince yapılmasını yasaklayan İslam hukukuna

²⁶⁰ BAYINDIR, 2015, s. 71.

²⁶¹ CENTEL / ZAFER, 2020, s. 27-28; AKGÜNDÜZ, 2017, s. 89.

²⁶² Bkz: GÖKCEN, 1994, s. 226-255.

²⁶³ GÖKCEN, 1994, s. 226.

²⁶⁴ Ibid., s. 231.

²⁶⁵ Ibid., s. 231.

²⁶⁶ Ibid., s. 241, s. 245 vd.

aykırıdır²⁶⁷. Bu durum gözetilirse, 1879 tarihli Ceza Muhakemesi Kanunu tarafından ceza mahkemelerinde birden fazla üye bulundurulmasının öngörülmesini ceza muhakemesi hukuku anlamında önemli, yapısal bir değişiklik olarak değerlendirmek gerekir.

C. Kanunun Esas Aldığı Ceza Muhakemesi Hukuku Sistemi

1. Genel Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku Sistemleri

Ceza muhakemesi hukukunda üç ayrı sistemin varlığından bahsedilebilir. Bunlar, hukuk muhakemesine benzer şekilde davayı kişilerin açtığı ve yürüttüğü, hakimin hakem konumunda olup²⁶⁸ re'sen delil araştıramadığı ve tarafların ikame ettiği delillerle bağlı olduğu, alenilik, sözlülük ve çelişme ilkelerine dayalı “itham sistemi”; ceza muhakemesinin devletin tekelinde bulunduğu, davayı iddia ve yargılama dahil olmak üzere tümüyle hâkimin yürüttüğü, hâkimin re'sen delil toplayabildiği, sanığın bir nesneden ibaret olduğu, gizlilik ve yazıllık ilkelerine dayalı “tahkik sistemi”; gizli ve yazılı olan soruşturmanın tahkik sisteminden, aleni ve sözlü olan kovuşturmanın itham sisteminden esinlenilerek tasarlandığı, iddia ve yargılama mercilerinin ayrı olduğu, davasız yargılama olmaz ilkesine tabi “işbirliği sistemi”dir²⁶⁹. Bu ayırım çerçevesinde 1879 tarihli Ceza Muhakemesi Kanunu'nun benimsediği sistemi tespit etmeden önce klasik dönem Osmanlı yargılama usulünü ele almakta yarar vardır.

2. Klasik Dönem Osmanlı Hukukundaki Sistem

Osmanlı Devleti'nin Tanzimat'tan önceki klasik döneminde yargı teşkilatı, tek yargıç olarak kadıdan oluşan, ceza hukuku/özel hukuk ayrımı yapmaksızın tüm davalara bakan “Kadı Mahkemeleri”ni merkez alıyordu²⁷⁰.

²⁶⁷ ORTAYLI, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, 2020, s. 70; ORTAYLI, 1983, s. 131.

²⁶⁸ ORTAYLI, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, 2020, s. 71.

²⁶⁹ CENTEL / ZAFER, 2020, s. 124-125.

²⁷⁰ ÜÇÖK / MUMCU / BOZKURT, 2020, s. 331.

Bununla beraber bu teşkilatta tek mahkeme türü, kadı mahkemeleri değildi. Müslüman Osmanlı teb'ası ile Osmanlı teb'ası olsun olmasın tüm gayrimüslimler arasındaki ticari davalara bakan “Karma Ticaret Mahkemeleri”nin²⁷¹ yanı sıra “zımmi” olarak adlandırılan Osmanlı egemenliğinde yaşayan gayrimüslimlerin kendi dini örgütlenmelerinin çatısı altında özel hukuk uyuşmazlıklarına bakan “Cemaat Mahkemeleri” ile ticari imtiyaz antlaşmaları olan kapitülasyonlara istinaden ülke sınırları içinde bulunan yabancıların her türden uyuşmazlıklarına bakan “Konsolosluk Mahkemeleri” de Osmanlı yargı teşkilatının daimi unsurlarıydı²⁷². Görüldüğü üzere, Osmanlı yargı teşkilatı bütünlük arz etmediği gibi egemenlik ilkesini zedeleyen bir yapıya da sahipti²⁷³. Bu itibarla, sözü edilen mahkemeler arasında, Osmanlı ceza muhakemesi sistemi bakımından dikkate alınması gereken, genel sayılabilecek bir yetkiye sahip olmakla “müşterek hukuk mahkemesi” olarak adlandırılabilir²⁷⁴, yalnızca ve doğrudan devletin egemenliği altında olan “kadı mahkemeleri”dir.

Kadının bu mahkemelerdeki işlevi daha çok “hakemlik” şeklindeydi²⁷⁵. Kadı, davasız yargılama yapamazdı²⁷⁶. Ceza uyuşmazlıklarında, suçtan zarar gören ya da varisleri “davacı”, suçlu ise “davalı” konumundaydı²⁷⁷. Özel hukuk davaları ile ceza davaları arasında usul açısından fark bulunmamaktaydı²⁷⁸. Nitekim klasik dönemde, kadı mahkemelerinde ceza hukuku/özel hukuk ayrımı olmadığı ve tek kadı bulunduğu göre, ceza uyuşmazlıklarındaki yargılama sisteminin özel hukuk yargılamasıyla aynı usule tabi olduğu kendiliğinden anlaşılmaktadır.

²⁷¹ SHAW / SHAW, 2000, s. 301.

²⁷² ÜÇÖK / MUMCU / BOZKURT, 2020, s. 331.

²⁷³ Bu mahkemelerin bağlı ya da ilişkili olduğu kuruluşlar da birbirinden farklıydı. Cemaat Mahkemeleri, erken dönemde Dışişleri Bakanlığına, sonraki dönemde Sadrazamlığa; Şeriat Mahkemeleri Şeyhülislamığa, Karma Ticaret Mahkemeleri ile Nizamiye Mahkemeleri Adalet Bakanlığına, Konsolosluk Mahkemeleri ise Dışişleri Bakanlığına bağlı ya da bunlarla ilişkiliydi. SHAW / SHAW, 2000, s. 301.

²⁷⁴ TANER, 1950, s. 17.

²⁷⁵ CENTEL / ZAFER, 2020, s. 26.

²⁷⁶ BAYINDIR, 2015, s. 153.

²⁷⁷ TANER, 1950, s. 14.

²⁷⁸ TANER, 1950, s. 14; CENTEL / ZAFER, 2020, s. 27.

Klasik dönem Osmanlı yargılama düzeninde geçerli olan İslam hukukunda özellikle “kul hakları”na karşı işlendiği kabul edilen suçlar bakımından “itham sistemi”nin geçerli olduğu açıktır²⁷⁹. Bu düzende itham sisteminin genel anlamda da geçerli olduğu ileri sürülmektedir²⁸⁰. Suçun kamusal bir ihlal değil, tarafları, mağdur ile faili ilgilendiren bir davranış olarak değerlendirildiği bu sistemde, bilindiği üzere, savcılık teşkilatı da bulunmadığından; itham, suçtan zarar gören kişilere veya onların murislerine ait bir hak ve işlevdir²⁸¹. “Ülü’l-Emr”in (devlet yöneticisi) bazı failer hakkında hapis ya da idam kararı verme yetkisinin olması, davanın nisbi, yalnız tarafları ilgilendirme özelliğini değiştirmiyordu²⁸². Yargılama sükeleri davacı, davalı, vekiller ve kadıdan ibaretti²⁸³. Deliller de tıpkı bir hukuk davasında olduğu gibi, “davacı” ve “davalı” tarafından ikame edilmekte²⁸⁴ olup “kanuni delil” sistemi geçerliydi²⁸⁵. Tek başına mahkemeyi oluşturan kadı, re’sen delil araştırması yapamadığından, vicdani kanaatine aykırı olsa dahi tamamen tarafların sunduğu delillerle bağlıydı²⁸⁶. Yargılama aleni ve sözlüydü²⁸⁷.

Klasik Osmanlı ceza muhakemesi hukukunda zina, hırsızlık, şarap içme, yağma gibi had suçları (Allah’a karşı suçlar) bakımından re’sen, kamusal kovuşturma ilkesinin²⁸⁸ ve tahkik sisteminin geçerli olduğunu kabul etmek gerekir²⁸⁹. Bu suçlarda suçtan zarar görenin şikayette bulunması²⁹⁰ ya da dava açması gerekmeyip kadıya

²⁷⁹ CENTEL / ZAFER, 2020, s. 27, s. 127.

²⁸⁰ TANER, 1950, s. 14.

²⁸¹ CENTEL / ZAFER, 2020, s. 27.

²⁸² TANER, 1950, s. 14.

²⁸³ BAYINDIR, 2015, s. 153.

²⁸⁴ CENTEL / ZAFER, 2020, s. 27.

²⁸⁵ TANER, 1950, s. 14; AKGÜNDÜZ, 2017, s. 52-53.

²⁸⁶ CENTEL / ZAFER, 2020, s. 27.

²⁸⁷ BAYINDIR, 2015, s. 153.

²⁸⁸ YURTCAN, 2019, s. 76.

²⁸⁹ SOYASLAN, 2018, s. 75.

²⁹⁰ YURTCAN, 2019, s. 76.

herhangi bir kişinin ihbarda bulunması²⁹¹, yargılama yapılabilmesi için yeterli olduğu gibi; kadının re'sen araştırmada bulunması ve delil toplaması da mümkündür²⁹². Bu suçlarda dava “kendiliğinden” açılmış sayılıyordu²⁹³. Kanaatimizce, ceza davasının kendiliğinden açılabilirdiği bir hukuk sistemini “tahkik sistemi” ile ilişkilendirmemek mümkün değildir.

İslam ve klasik dönem Osmanlı yargılama hukukunun özgün bir sistem olduğu ileri sürülmektedir²⁹⁴. Bu yargılama usulünün yukarıda da belirtilen özellikleri incelendiğinde, bu sistemin itham sistemi ile tahkik sisteminin, “uyuşmazlık türüne göre uygulanan” bir karışımı olduğu görülmektedir. Ayrıca bu sistemde, özel hukuk uyuşmazlıklarında ve belirli suçlarda itham sistemi; “Allah’a karşı suçlar”da ise tahkik sistemi geçerlidir. Modern “işbirliği sistemi”nde ise kişi haklarının korunması öncelikle gözetilerek itham ve tahkik sisteminin olumlu özelliklerinin alındığı, fakat İslam/Osmanlı hukukundan farklı olarak bu özelliklerin “uyuşmazlık türüne göre” değil, “ceza muhakemesi evresi”ne göre uygulandığı aşıkardır.

3. 1879 Tarihli Ceza Muhakemesi Kanunu’nda Benimsenen Sistem

1879 tarihli Ceza Muhakemesi Kanunu, mehası olan 1808 Fransız Ceza Muhakemesi Kanunu gibi²⁹⁵ ceza muhakemesi hukuku sistemi olarak, büyük ölçüde, karma bir mahiyete sahip olan işbirliği sistemini esas almaktadır²⁹⁶.

Kanun, ceza davalarının “kamu hukuku” kapsamında yer aldığını ve bu davaların açılması konusunda kanunun öngördüğü memurların görevli olduğunu açıkça düzenlemiştir (m. 1, cümle 1-2)²⁹⁷. Şahsi hak davasından vazgeçmek, kamu davasının

²⁹¹ Kişilerin sözü edilen konularda ihbarda bulunarak kadıyı bilgilendirmesi, aynı zamanda bir görevdi. BAYINDIR, 2015, s. 153.

²⁹² SOYASLAN, 2018, s. 75.

²⁹³ BAYINDIR, 2015, s. 153, s. 155.

²⁹⁴ Ibid., s. 153.

²⁹⁵ LARGUIER / CONTE, 2014, s. 3-4; BORRICAND / SIMON, 2013, s. 255; SOYASLAN, 2018, s. 75; LEROY, 2009, s. 25.

²⁹⁶ SOYASLAN, 2018, s. 75.

²⁹⁷ GÖKCEN, 1994, s. 203.

görülmelerini engellemektedir (m. 4)²⁹⁸. Dolayısıyla, benimsediği sistemin hukuk muhakemesine benzeyen klasik itham sistemi olmadığı, ceza davasının kamusalılığı ilkesini ortaya koyan kanunun başlangıç kısmından anlaşılmaktadır. 1879 tarihli kanunla, artık, ceza davası bireylerin açtığı bir dava olmaktan çıkmıştır.

Kanuna göre suçların soruşturulması, suç delillerinin araştırılması ve toplanması, faillerinin ceza mahkemesine gönderilmesi kanunda öngörülen memurların görevidir (m. 8)²⁹⁹. Cünha ve cinayet statüsündeki suçları soruşturmak ve failleri aleyhinde kamu davası³⁰⁰ açmak savcının görevleri arasındadır (m. 20)³⁰¹. Bu durumda soruşturmanın ve kamu davasının mecburiliği ilkesinin benimsendiği açıktır. Yine, bu hüküm uyarınca, hâkimin tüm muhakeme sürecini yürüten tek kişi olmadığı, iddia ve yargılama mercilerinin ayrı olduğu anlaşıldığına göre; kanun, tahkik sistemini dışlamıştır.

Savcının görevini yapmak konusunda bir engeli varsa, mahkeme başkanının emriyle mahkeme üyelerinden biri savcının görevini yerine getirmek durumunda olup; geçici olarak savcılık görevini yerine getiren hâkim, bu iş bakımından mahkemede görev yapamamaktadır (m. 24)³⁰². Benzer bir hükme ağır cezayı gerektiren suçlara ilişkin yargılama usulünde de yer verilmiş olup soruşturma görevi yapan itham heyetinde yer alan üye, yargılama aşamasında oy verememekte; aksi halde hüküm yok sayılmaktadır (m. 200/2)³⁰³. Soruşturmanın ve kamu davasının mecburiliği ile bu davanın kamusalılığının düzenlendiği yukarıdaki hükümlerin ötesinde, sadece bu

²⁹⁸ Ibid., s. 204.

²⁹⁹ Ibid., s. 204.

³⁰⁰ Kovuşturma mecburiyeti ilkesiyle doğrudan bağlantılı olan “kamu davası” kurumunu ilk olarak düzenleyen kanun, Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanun-u Muvakkatı değildir. 1267/1851 tarihli Kanun-u Cedid (Kanun-u Ceza) hükümleri arasında, kısas halinde mirasçıların faili bağışlamasının ceza kovuşturması yapılmasına engel olmadığına ilişkin bir düzenlemeye yer verildiği görülmektedir. Bu hüküm, davayı açan süje bakımından özel hukuka benzeyen İslam ceza hukuku anlayışı yerine “kamu davası anlayışı”nın ikame edildiğini göstermekle birlikte, sözü edilen “kamu davası”nı devlet adına açacak süje, dolayısıyla savcılık kurumu Kanun-u Cedid’de yer bulamamıştır. ÜÇOK / MUMCU / BOZKURT, 2020, s. 318. Kanaatimizce 1879 tarihli Ceza Muhakemesi Kanunu’nun bu açıdan önemi, “kamu davası” kurumunu kapsamlı, genel bir çerçevede tesis etmesidir.

³⁰¹ GÖKCEN, 1994, s. 207.

³⁰² Ibid., s. 207.

³⁰³ Ibid., s. 237.

hükümler dikkate alındığında dahi; kanunun, soruşturma ve kovuşturmayı iki ayrı evre olarak tasarladığı³⁰⁴, dolayısıyla tahkik sistemini benimsemediği ortaya çıkmaktadır.

Kanunda soruşturmanın yazılı olduğuna işaret eden bazı hükümler bulunmaktadır. Örneğin, suça ilişkin ihbarların ihbarı yapan ya da vekili veya talep üzerine savcı tarafından yazılı olarak düzenlenmesi ve her koşulda ihbarnamenin her sayfasının savcı ve söz konusu kişiler tarafından imzalanması (m. 28), şüphelinin ikametgahında yapılan aramaya ilişkin tutanak düzenlenmesi (m. 34), savcının sorgu hâkiminden aldığı ve yirmi dört saatte iade etmek durumunda olduğu soruşturma evrakına (m. 56) yer veren hükümler³⁰⁵ bu kapsamda değerlendirilebilir.

Kanun yargılamada açıklık ilkesini benimsemiştir. İlgili düzenlemeye göre her davada yargılamanın aleni olması zorunlu olup aleni olmayan yargılama yok hükmündedir (m. 143/ilk cümle, m. 174/ilk cümle)³⁰⁶.

Yargılamada sözlülük ilkesi de kanunun benimsediği ilkelere dendir. Mahkeme başkanının gerekli soruları sorması ve uyarılarda bulunması (m. 263-265), iddianameyi okutması (m. 265), sanığa hitaben suç isnadını açıkça tekrarlatması (m. 266), tanıkların dinlenmesi (m. 267-285) ile delillerin tartışılması ve son “söz”ün sanığa veya müdafisine ait olmasına (m. 289) ilişkin hükümler³⁰⁷ bu çerçevede değerlendirilebilecektir.

Kanunda çelişmeli yargılama ilkesini yansıtan kurallara da yer verilmiştir. Örneğin, 289. maddeye³⁰⁸ göre, tanıkların dinlenmesi ve soru-cevap aşamasından sonra şahsi hak davacısı, vekili ve savcının delillere ilişkin açıklamalarına sanığın ve müdafininin yanıt verme hakkı mevcuttur.

Neticede, Türk ceza muhakemesi hukuku tarihinde her üç ceza muhakemesi sisteminin de tecrübe edildiği söylenebilir³⁰⁹.

³⁰⁴ Bu durum, kanunun soruşturma ve kovuşturmayı ayrı ayrı düzenleyen iki kitaptan oluşmasından da anlaşılmaktadır.

³⁰⁵ GÖKCEN, 1994, s. 208-209, s. 213.

³⁰⁶ Ibid., s. 228, s. 233.

³⁰⁷ Ibid., s. 245-250.

³⁰⁸ Ibid., s. 250.

³⁰⁹ SOYASLAN, 2018, s. 75.

1879 Ceza Muhakemesi Kanunu ile kalıcı olarak karma (işbirliği) sisteme geçilmiştir. Bu nedenle söz konusu kanunun Türk ceza muhakemesi hukuku tarihinde bir dönüm noktası olduğunu kabul etmek gerekir.

SONUÇ

1879 tarihli Ceza Muhakemesi Kanunu, ceza muhakemesi hukuku tarihimizde öncelikle biçimsel bir gelişmedir. Bu kanunla ilk defa ceza muhakemesi hukukumuz, bütüncül, kapsamlı, sistematik, kitap, kısım, bölüme eşdeğer başlıklar altında, numaralandırılmış maddelerden oluşan kurallarla, Batılı anlamda bir genel düzenlemeye kavuşmuştur.

Bu kanun ceza muhakemesi hukuku tarihimizde aynı zamanda içeriksel bir gelişmedir. 1879 tarihli kanun, sadece genel ceza muhakemesi ilkelerini ortaya koymakla kalmamış, pek çok konuyu ve kurumu ayrıntılı olarak yasal hüküm altına almıştır.

Kanun, Türk ceza muhakemesi hukukuna savcılık, sorgu hâkimliği, kendine özgü yargılama usulleri olan ceza mahkemeleri ve kanun yolları gibi temel kurumlar kazandırmıştır. Savcılarının ve sorgu hâkimlerinin görev ve yetkileri; ceza mahkemesinin yargıladığı suça göre değişen yargılama usulleri; istinaf, temyiz ve yargılamanın yenilenmesi kanun yolları bu kanunda oldukça ayrıntılı düzenlenmiştir. Türk ceza muhakemesi hukukunun geçmişinde 1879'dan bu yana, savcılık, sulh ceza hâkimliğine belli ölçüde benzer yapıda sorgu hâkimliği, ceza mahkemesi ve kanun yollarının varlığını sürdürmekte olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla 1879 düzenlemesi, bir modern kanunla, örneğin halen yürürlükte olan yabancı bir ceza muhakemesi kanunu ya da 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'yla karşılaştırılması yadırganmayacak nitelikte, modern anlamda bir ceza muhakemesi kanunudur.

1879 tarihli kanun, tüm laik/nizami mahkemelerde uygulanmak üzere yürürlüğe girmesi itibariyle ceza muhakemesi hukukunu bir bütün olarak düzenlemiştir. Bu açıdan da 1879 tarihli kanunun ceza muhakemesi hukuku tarihimizde temel bir başlangıç noktasıdır.

Öte yandan, kanun, ceza muhakemesi hukuku sistemini bütüncül olarak değiştirmiş, işbirliği sistemine geçilmesini sağlamıştır. Nitekim 5271 sayılı Kanun da bu sistemi esas almaktadır.

Sonuç olarak, 1879 tarihli Ceza Muhakemesi Kanunu'nun Türk hukukuna getirdiği yenilikler azımsanamayacak ölçüde kalıcı olmuştur. Bu kanun, halihazırda geçerli olan ceza muhakemesi hukuku sistemimizin ve pek çok kurumunun tarihsel kökenini oluşturmaktadır. Ceza muhakemesi kurumlarına yönelik araştırmalarda, bu kanunun hükümlerinden yararlanılması, yeni bir bakış açısı ya da bütüncül bir yaklaşım sağlayabilecektir.

KAYNAKÇA

- AKBULUT, İlhan, **Türk Hukuk Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2018.
- AKGÜNDÜZ, Said Nuri, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulaması**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2017.
- AKMAN, Mehmet, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Hukuk Mevzuatı I. Tertip Düstûr'un Tarihî Fihrist ve Dizini", **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları**, Yıl: 2007 (Bahar), Sayı: 3, (s. 67-224).
- AKYILDIZ, Ali, "Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye" **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/meclis-i-vala-yi-ahkam-i-adliyye>, (erişim tarihi 05.02.2021).
- AKYILDIZ, Ali, "Şûrâ-yı Devlet", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sura-yi-devlet>, (erişim tarihi 29.05.2021).
- BAYINDIR, Abdulaziz, **İslam Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)**, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul, 2015.
- BERKES, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, 30. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2020.
- BİNGÖL, Sedat, "Vakâ-yı Zaptiyye Gazetesi ve İstanbul Mahkemeleri", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları-Recent Period Turkish Studies**, Yıl: 2007, Sayı: 11, (s. 1-30).
- BORRICAND, Jacques / SIMON, Anne-Marie, **Droit pénal - Procédure pénal**, 8e édition, Éditions Dalloz, Paris, 2013.
- BOULOC, Bernard, **Procédure pénale**, 23e édition, Éditions Dalloz, Paris, 2012.

- BOZKURT, Gülnihâl, **Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi: Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne Resepsiyon Süreci (1839-1939)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996.
- CENTEL, Nur / ZAFER, Hamide, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 19. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2020.
- CODE D’INSTRUCTION CRIMINELLE DE 1808, (texte publié dans « Le moniteur universel »)
https://ledroitcriminel.fr/la_legislation_criminelle/anciens_textes/code_instruction_criminelle_1808/code_instruction_criminelle_1.htm, (erişim tarihi 14.02.2021).
- DONAY, Süheyl, **Ceza Yargılama Hukuku**, 2. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2012.
- GAYRETLİ, Mehmet, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kanunlaştırma Çalışmaları**, Nizamiye Akademi Yayınları, İstanbul, 2015.
- GEDİKLİ, Fethi, **Şura-yı Devlet: Belgeler, Biyografik Bilgiler ve Örnek Kararlarıyla**, 2. Baskı, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2018.
- GÖKCEN, Ahmet, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri**, İstanbul, 1989.
- GÖKCEN, Ahmet, “1296 (1879) Tarihli Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanun-ı Muvakkatı”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Yıl: 1994, Cilt: 4, Sayı: 1-2, (s. 203-288).
- GÖKCEN, Ahmet / BALCI, Murat / ALŞAHİN, M. Emin, vd., **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 3. Baskı, Adalet Yayınları, Ankara, 2018.
- HEYD, Uriel, “Eski Osmanlı Ceza Hukukunda Kanun ve Şeriat”, (Çev. Selâhaddin Eroğlu), **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Yıl: 1984, Cilt: 26, Sayı: 1, (s. 633-652).
- KENANOĞLU, M. Macit, “Nizamiye Mahkemeleri”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nizamiye-mahkemeleri>, (erişim tarihi: 19.02.2021).
- KUNTER, Nurullah, **Muhakeme Hukuku Dahı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku**, 6. Baskı, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1978.
- LARGUIER, Jean / CONTE, Philippe, **Procédure pénale**, 23e édition, Éditions Dalloz, Paris, 2014.
- LEROY, Jacques, **Procédure pénale**, 23e édition, L.G.D.J. (Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence), Paris, 2009.

- MARDİN, Ebul'ula, **Medeni Hukuk Cephesinden Ahmet Cevdet Paşa**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1996.
- MARDİN, Şerif, **Türk Modernleşmesi**, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.
- MOROZ, Xavier, “Les initiatives procédurales des parquets au XIXème siècle”, **Archives de politique criminelle**, 2003/1, n° 25, (s. 85-100). <https://www.cairn.info/revue-archives-de-politique-criminelle-2003-1-page-85.htm>, (erişim tarihi 14.02.2021).
- ORTAYLI, İlber, **Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi**, 7. Baskı, Cedit Neşriyat, Ankara, 2020.
- ORTAYLI, İlber, **Avrupa ve Biz**, 18. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020.
- ORTAYLI, İlber, **Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı**, 13. Baskı, Kronik Yayınları, İstanbul, 2020.
- ORTAYLI, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Hil Yayınları, İstanbul, 1983.
- ÖZEN, Mustafa, **Ceza Muhakemesi Hukuku Dersleri**, 5. Baskı, Adalet Yayınları, Ankara, 2020.
- ÖZTÜRK Bahri / TEZCAN Durmuş / ERDEM Mustafa Ruhan, vd., **Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku**, Ed. Bahri Öztürk, 14. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2020.
- PRADEL, Jean, **Procédure pénale**, 13e édition, Éditions Cujas, Paris, 2006.
- SCHULL, Kent F., **Prisons in the Late Ottoman Empire: Microcosms of Modernity**, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2014.
- SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, “Divan-ı Hümayun'dan Meclis-i Meb'usan'a Osmanlı İmparatorluğu'nda Yasama”, **Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, (der. H. İnalçık-M. Seyitdanlıoğlu), 9. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, (s. 371-385).
- SHAW, Stanford J. / SHAW, Ezel Kural, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, Cilt II, (Çev. Mehmet Harmancı), 3. Baskı, E Yayınları, İstanbul, 2000.
- SOYASLAN, Doğan, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 7. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2018.
- ŞENSOY, Naci, “The Reception of Foreign Codes of Criminal Law and Criminal Procedure in Turkey”, **Annales de la Faculté de Droit d'Istanbul**, Yıl: 1956, Cilt: 5, Sayı: 6, (s. 182-185).

- ŞİMŞİRGİL, Ahmet / EKİNCİ, Ekrem Buğra, **Ahmet Cevdet Paşa ve Mecelle'den Düsturlar**, 8. Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2018.
- TANER, M. Tahir, **Ceza Muhakemeleri Usulü**, 2. Baskı, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1950.
- TOSUN, Öztekin, **Türk Suç Muhakemesi Hukuku Dersleri**, Cilt I (Genel Kısım), 4. Baskı, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1984.
- ÜÇÖK, Coşkun / MUMCU, Ahmet / BOZKURT, Gülnihâl, **Türk Hukuk Tarihi**, 22. Baskı, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2020.
- YENİSEY, Feridun / NUHOĞLU, Ayşe, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 8. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2020.
- YOUNG, George, **Corps de droit ottoman: Recueil des Codes, Lois, Règlements, Ordonnances et Actes les plus importants du Droit Intérieur, et d'Études sur le Droit Coutumier de l'Empire Ottoman**, Vol. VII, Clarendon Press, Oxford, 1906, <https://archive.org/details/corpsdedroitott03youngooog/page/n232/mode/2up>, (erişim tarihi 30.5.2021).
- YURTCAN, Erdener, **Ceza Yargılaması Hukuku**, 16. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2019.